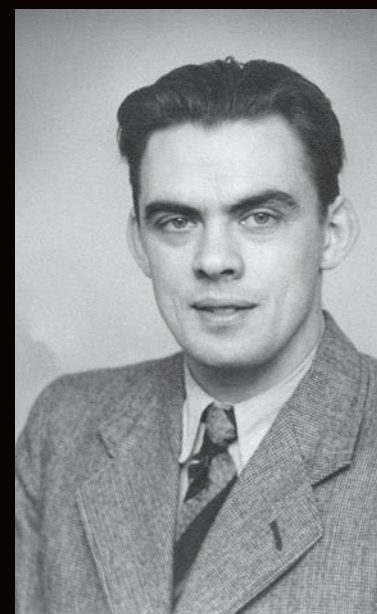
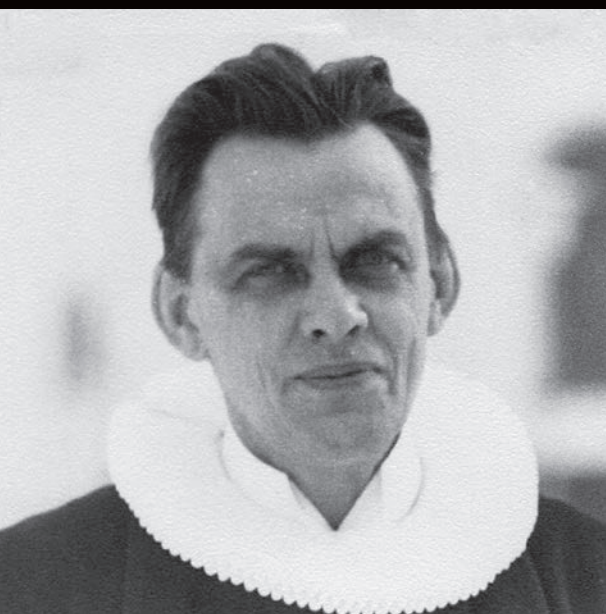

Christian Andersen

De første 100 år

Erindringer og seneste tanker på tryk

De første 100 år

Af Christian Andersen

Erindringer og seneste tanker på tryk

De første 100 år er udgivet i forbindelse med Christian Andersens 100-års fødselsdag d. 14. oktober 2019

Redaktion: Jan Kjær Andersen

Fotos: Privatfotos. Luftfoto af Sanderum kirke side 40, Jørgen Jensen.

Nyere fotos fra Tyrkiet, Schweiz, Berlin, London og Karen Blixens farm i Nairobi, Jan Kjær Andersen

Grafisk design: Peder Hovgaard, ph7 kommunikation

Bogen er trykt hos GP-Tryk i 150 eksemplarer

© Christian Andersen, 2019

Uddrag af bogen må gengives med klar kildeangivelse. For yderligere oplysninger og fotos og tekster i digital udgave, send mail til Jan Kjær Andersen på jan@better-world.dk eller ring 20184480.

Tidligere udgivelser:

1968: En Spændingens Egn. Et hæfte

1970: Sanderum kirke. Et hæfte

1978: Maren fulgte med farveriet. Et hæfte

1983: Historien om skolerne i Sanderum Sogn. Jubilæumshæfte

2006: Tanker på tryk gennem 65 år. Bog på 228 sider

Indhold

Del 1: Erindringer.....Side 4

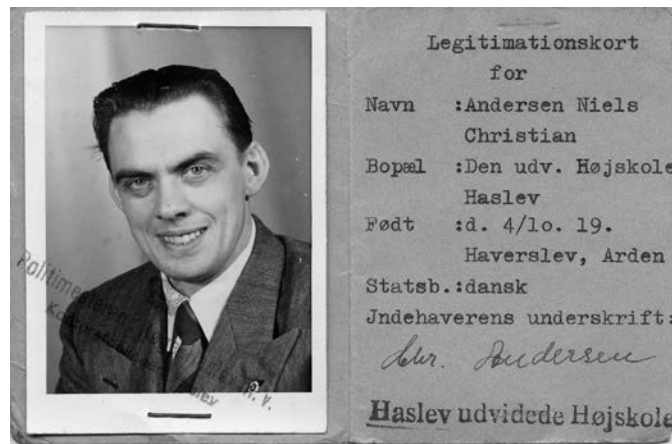
Fra fødslen i Himmerland, tuberkulosen, livet som landmand, studierne i København over præstegerningen i Nørresundby, Tinglev og Sanderum til de seneste 30 år i Dyrup

Del 2: De seneste tanker på tryk..... side 24

I 2006 udkom bogen *Tanker på tryk gennem 65 år*. Dette er opfølgningen med tekster af Christian Andersen trykt i bl.a. Fyens Stiftstidende, Kristeligt Dagblad og Udfordringen

De første 100 år

Christian Andersens erindringer

DEL 1

Erindringer

Barndom med tuberkulose

Med stor forventning hos min far og mor kom jeg til verden 14. oktober 1919. Samme dag, ti år før havde de mistet en nyfødt dreng, der kun levede kort tid, men alligevel nåede at blive døbt med det navn, jeg senere fik, Niels Christian Andersen.

Mit hjem ligger i Stausgaard, en bebyggelse med gårde, husmandsbrug og huse, som omkring 1850 blev udstykket fra gården ”Stausgaard” i Haverslev, kun få km syd for den historiske berømte herregård Nørlund fra 1300-tallet, hvorfra der før skulle ydes fæstegods. Slottet havde været en røverborg, der var berygtet for sine togter på landevejen Aalborg-Hobro, hvor rejsende skulle gennem den farlige Rold Skov. Ludvig Munk var den mest kendte ejer af Nørlund. Hans ægtefælle, Ellen Marsvin, havde ikke villet gifte sig med ham, før han byggede et slot, hvor de kunne bo. Deres datter Kirsten Munk blev 1615 gift med kong Christian IV. Han var gift i forvejen, men i sin Stormægtighed var det en detalje, han så bort fra. De fik 12 børn.

Far og mor havde i 1910 – for 9,5 tusind kr. købt en ejendom på 22 tdr. land. To tdr. land kær med tørvejord i Brorstrup blev senere anskaffet. Her har jeg flere gange siddet hele fem km hjem

på en skumplende tørvevogn. Karl Sørensen, en af vores venner, var også nabo ved tørvejorden. Om aftenen efter dagens slid snakkede de sammen. Her sagde Karl Sørensen engang: ”Jeg har egentlig fået mere lavet end jeg havde regnet med”. Fars kommentar var det modsatte: ”Jeg havde fået mindre lavet, end jeg havde tænkt – men jeg tror, jeg fik lavet mere end Karl Sørensen!”

En del af marken var stærkt forsømt, fyldt med sten og havde vel aldrig været under plov. Derved kom den til at dele skæbne med det meste af Midtjylland, der i århundreder lå hen i lyng, da pesten omkring 1350 havde bortrevet ejerne. Far og mor var derfor hedeboer. Jeg var selv med til at opsamle småsten i spande. De større sten kløvede vor daglejer, Buus Madsen med dynamit. I dag giver jorden gode afgrøder, gødskning og flittig dyrkning har båret frugt. En granrække mod nordvest hæmmede den hærgerende sandflugt.

I et lille hjørne af landsbyen lå huset ”Knappen”. Her boede mest småfolk. I min barndom var det en finsk kvinde, som kun talte gebrokkent dansk. Jeg husker hendes udtryk for rabarbergrød: ”Rabarbæ kompotti.” Hvilsom, der efter min søster Anna og svoger Erling overtog mit hjem, havde købt en naboejendom, hvor der var en lille sø, Stausbjerg sø, hvor vi badede som børn. Da Hvilsom hørte, at det var en særlig sø, fortrød han, at han havde ladet den pløje ned, hvorved vandstanden i nabolaget blev hævet en alen.

Det første, jeg husker, var min bror Ejnar, en lille tyksak, der gerne ville drille mig. Han blev kun tre år. Død af tuberkulose? Jeg fik aldrig spurgt.

Et andet barndomsminde er fra den katolske Kamilianerklinik i Aalborg, hvor jeg som femårig var indlagt tre uger for en ørebetændelse, der ikke var blevet behandlet i rette tid. Det svækkede min hørelse resten af livet. En dag, da far var på besøg, stod jeg grædende oppe på trappen, da far havde sagt farvel. Det er den eneste gang, jeg mindes at have tudbrølet. Jeg husker også en vidunderlig plejer, der af taknemmelige patienter fik hædersnavnet ”Broder Fix”.

Far gav mig, da jeg var mindre, et gammelt gevær, som jeg dengang ikke brød mig særligt meget om, så jeg byttede det bort for en lille legvogn, hvad jeg bagefter meget fortrød. Jeg elskede duer, så far lavede et dejligt indendørs fuglebur. En dag slap en due ud, og jeg husker min fortvivelse, da jeg stod ude i gården og kaldte: ”Due, due. Kom herved til mig!” Men duen flagrede sorgløst væk, mens jeg stod skuffet tilbage.

Var jeg forkælet som lille? Måske. Jeg husker, at jeg ikke kunne lide rugbrød. Det undskyldte jeg med at sige ”træffe a komm te a kaat op!” (Det kan være jeg kommer til at kaste op). Men det hjalp ikke, rugbrødet måtte ned!

Hver tid har sine sygdomme. I min barndom i tyverne og trediverne var tuberkulosen den store svøbe, der efterlod mange døde. Jeg tænker tilbage på slægtninge, der blev ramt. Som dreng så

jeg min kusine ligge hvid og kold, hun var blevet smittet. Forklaringen lå nær. Faderen, min farbroder Anders Peter, havde en af Himmerlands bedste sortbrogede kvægbesætninger, som gav store præmier på dyrskuerne. Men ved tuberkulinprøven i 1931 faldt alle køerne, på nær en. For at redde flest mulige, blev de raske adskilt fra de syge. Men det gav svære skuffelser, og flere raske blev smittet. I efteråret 1941 kom min fætter Niels ind til faderen, der var meget syg og fortalte glad, at dyrlægen havde været der og erklæret hele besætningen tuberkelfri, men den fromme Anders Peter hviskede træt: ”Ja, men nu er det noget andet, der gælder.” Få dage efter sov han hen. Besætningen fik ikke flere præmier.

Da jeg var otte år, fik jeg selv tuberkulose, ikke den farlige i lungerne, men i knoglerne, knogletuberkulose, der blev mit livs uberegnelige følgesvend. Ofte slap jeg let, andre gange var det svært. Hurtigt gav sygdommen mig så store smerter, at jeg måtte i seng, plejet af mor og mine to hjælpsomme søstre, Erna og Anna. Kammerater var flinke til at besøge mig, men da jeg elskede at spille bold, var det ikke morsomt at se de andre lege med bolden udenfor vinduet. Da smerterne blev værre, måtte jeg i 1928 på Hobro Sygehus. En større operation skar et langt, dybt hul i hof-ten. Når forbindingen skulle skiftes, flød materie ud.

Jeg læste alt, hvad jeg kunne finde i sygestuen og hørte, hvad de voksne talte om. I november var

det en bog *Fiskerne* skrevet af den unge forfatter, Hans Kirk, fra det nære Hadsund, Jeg forstod, at den foregik på fiskerlejet Gjøl ved Limfjorden, hvortil fiskerne fra Harboøre var flyttet. Her var mere roligt end ved det farlige Vesterhav, hvor de havde mistet så mange mænd. Skønt Hans Kirk var ærke Stalinist til det sidste, har jeg med interesse fulgt hans forfatterskab, særlig når han skrev om sine indremissionske forfædre fra hjemstavnen. Tabitha, datter af Svend Kirk fra *Fiskerne*, fik i bogen et barn uden at være gift, men ikke i virkeligheden. Hun blev senere en af Maries og mine gode venner, som også gav os flere bøger, hun havde skrevet. Det skærpede interessen for Hans Kirk, at hans bror, Knud Børge, var en afholdt læge på sygehuset. Da han rejste, stod jeg ved vinduet og vinkede farvel, lidt forknyt.

Patienterne på Hobro Sygehus var flinke, men drillesyge. Da jeg en dag fik en dejlig sandkage fra mor, var de straks på tærne: ”Ja, men, Christian, sådan en kage kan du da ikke spise, der er jo sand i” Da jeg i min naivitet var på vej til skraldespanden med kagen, skyllede latteren hen over mig. Min tillid til voksne fik den dag et knæk! Sygehuset var ikke et trøstesløst sted. Far spurgte mig en dag: ”Hvad vil du helst, Christian, enten at få et nyt lommeur eller fejre jul på sygehuset?” Jeg foretrak uret! Far vidste dog, at jeg ikke kunne udskrive foreløbigt. En bladsælger, der hver uge kom op til sygehuset for at sælge aviser og blade, rakte hver gang ugebladet *Hjemmet*, med Knold, Tot og

Gyldenspjæt over til en ventende purk, som aldrig har glemt det. 8 1/2 måned gik lidt langsomt, synes jeg. Det var skønt at stå ved sygehusets udgang og glad trække vejret – og komme hjem.

Men sygdommen slap mig ikke. Året efter måtte jeg til Juelsminde Kysthospital ved Vejle Fjord, hvor sol, vand, og lysbehandling, som nobelpristageren Niels Finsen stod bag, skulle kurere mig. Her var alt meget frit, patienterne deltog i arbejdet. Jeg blev skopudser og gik også rundt med klaptræer for at markere, når der var middag. Da jeg en dag satte fødderne op på en stol, blev jeg mildt sat i rette af plejemor. ”Ja, men Christian, du må da ikke sætte fødderne op på en nymalet stol”. Når jeg i dag fristes til at gøre det samme, sidder plejemors ord straks i øret!

Nede ved vandet byggede vi en femmaster skonnert, *København*, opkaldt efter skoleskibet, der i 1928 var forlist i Stillehavet uden at efterlade spor. Måske skete ulykken ved den berygtede Bermuda-trekant. Ifølge deres breve, som nåede hjem, var de ikke langt derfra. Skolegang var der også ved en dejlig lærerinde frøken Vennebjerg. Men alt var ikke idyl. Flere kammerater havde stærkt forkrøblede lemmer, enkelte måtte hjem for at dø. Med ophold på sygehus var jeg hjemme fra i næsten to år, alligevel havde jeg en lykkelig barndom. Værst var det for far og mor. Min søster Anna fortæller, at de kunne være lidt skuffede under deres månedlige besøg. Jeg havde jo så travlt med at lege med kammeraterne! For mange

år siden var jeg med lidt familie nede ved kysthospitalet, som til stor sorg var solgt til Tvind med tab af lokale arbejdspladser.

Det var dejligt efter et år at komme hjem fra Juelsminde. Men jeg oplevede også en stor skuffelse ved hjemkomsten. Flere af mine gamle skolekammerater i Haverslev mobbede mig og kaldte mig med øgenavn som ”sanatoriegrisen”. Kun pigerne forsvarede mig. En fætter sagde bagefter, at ”de var hårde ved dig”, men han havde ikke hjulpet mig. Da vi kom nærmere vores konfirmation, gav de to værste kammerater mig en fin konvolut. Naivt troede jeg, at der lå en undskyldning der i, men det var en indbydelse til konfirmandfesten i missionshuset *Nebo*. Da jeg kom på drengeholdet i fodbold, hørte drillerierne op.

Året i Juelsminde hjalp mig. Kræfterne fik jeg forbavsende hurtigt tilbage. Jeg kom ud at tjene hos min faster Stine på en gård i Døstrup. Om aftenen efter malkningen cyklede jeg seks km til Hobro og trænede i boldklubben. Jeg nåede som syttenårig at komme på Hobros 2. seniorhold. Jeg fik også en pokal som bedste spiller ved et stævne i min hjemby, Haverslev. Jeg nævner det ikke egoistisk, men som et eksempel på, at den fantastiske natur med Frelseren, som den store læge, nok kan svække kræfterne, men også give dem tilbage. Selvfølgelig var tuberkulosen et handicap på fodboldbanen, men også en bitte fordel. For at skåne mit svækkede højre ben, lærte jeg at bruge det venstre.

Jo, idræt var min store hobby, i Haverslev, mens jeg var hjemme, vandt vi vores række, men da vi spillede mod Borup, for at komme op i en højere række, tabte vi. Håndbold dyrkede jeg også, særlig i Farsø, hvor KFUM havde et af egnens bedste hold. Jeg nåede også at blive en habil badmintonspiller. Mens jeg var hjemme i Haverslev, spillede jeg med lærer Knudsen en kamp i Aalborg mod et par af byens bedste spillere.

Jeg må ikke glemme gymnastikken, hvor jeg ved hård træning nåede at gå salen rundt på hænder og også at stå på plinten på hænder. Det kunne jeg indtil min store operation i 1983, da jeg ikke længere kunne holde balancen.

I efteråret 1938 kom tuberkulosen tilbage med en stærkt voksende byld. Det hæmmede mig, da jeg var begyndt hårdt som foderelev på herregården Kaalund Kloster i Kalundborg. Under et besøg hos min søster Erna i København, opdagede hun bylden og sendte mig med ambulance ind på Gentofte Sygehus, hvor jeg omgående blev opereret. Et par dage efter ville jeg gå over til den modsatte side af sygestuen for at hente et blad. Da kom en sygeplejerske hastende og råbte med forfærdet stemme: ”Andersen, ved De ikke, hvor farligt det er at stå op så hurtigt efter en operation”. Tiderne skifter. I dag skal man helst op samme dag!

På Kaalund Kloster, der oprindeligt hed Kalundborg Slots Ladegaard, var jeg elev fra oktober 1937 til februar 1938 hos den fromme Carl

Lawaetz, der var af en arbejdskrævende holstener-slægt. Han holdt øje, både med småt og stort på sine herregårde, som han dog efterhånden afhændede til arvingerne. Det var en god arbejdsplads, hvor der aldrig manglede folk. Men der skulle være orden. Hændte det, at en spade var blevet væk, sendte godsejeren også, når han kom hjem, eleverne hen for at finde redskabet.

Jeg skulle håndmalke 14 køer tre gange dagligt, hvad det var hårdt for håndleddene. Da vi juleaften havde fodret og malket køerne, skulle julen fejres. Det skete hos godsejeren privat i hovedbygningen. Efter et par julesalmer læste Lawaetz bevæget juleevangeliet. Også eleverne var påvirket af det gamle julebudskab. Gaver lå på bordet. Julefesten blev ikke sen, allerede kl. 3.30 skulle vi op og i gang med morgenmalkningen.

Faderen til godsejeren hed Otto Lawaetz og var gift to gange. Den først kone og han fik ti børn. Hun døde ved den sidstes fødsel. Han giftede sig med søsteren og fik yderligere seks børn. Da sker det, at endnu et par af slægten mistede livet. Hvem skulle tage sig af de syv forældreløse børn? Lawaetz-slægten samledes for at afgøre det. Der var spænding i luften, men den forsvandt, da Otto Lawaetz roligt sagde: ”Jeg tager dem alle sammen!”

Da han kom hjem og fortalte konen Catinka om den store familieførøgelse, så de nu havde ansvar for 23 børn, sagde hun: ”Tak, Otto, fordi du betroede mig dem!” 12. juni 1914 var der

stor begravelse på Refsnæs kirkegård med 7-800 deltagere ved godsejer Otto Lawaetz begravelse. Han var fra 1862-70 med i Indre Missions bestyrelse, men holdt op, da han ønskede at få lægfolk i bestyrelsen, hvad den øvrige bestyrelse ikke ønskede. Venskabet til den stærke formand Vilhelm Beck brast dog ikke.

Herregårdslivet var barsk med 14 elever i kostalden og samme antal til svære belgier-heste ude på marken. Tonen var usmykket, kammeratskabet godt. En af de hårde elever og jeg var i Kalundborgs femtårnede kirke til en festlig nytårs-aften. Vi fik også besøg af en herregårdsmissionær, som holdt en kort andagt i folkestuen fulgt af bøn og et par salmer, og næsten alle eleverne mødte op og lyttede. En tidligere godsejer havde selv prædikeret ved en andagt.

Jeg måtte med sorg forlade arbejdet med køerne, som var godsejerens stolthed. Da Kaalund Kloster leverede børnemælk til byen, kunne jeg ikke fortsætte. De andre elever havde ellers undret sig over, at jeg var hurtigere til mit arbejde end før hofteoperationen. Nølende nævner jeg, at forvalteren, Carl B. Lawaetz ved afskeden bemærkede: ”De må have en fantastisk energi, Andersen!” Jeg ved ikke om det er rigtigt, men måske ligger det lidt til familien. Nogle år efter blev jorden og den store kostald, der lå mindre end 100 meter fra byens hovedgade, solgt til Kalundborg kommune. Det var en befrielse for byen, for når vogne med komøg skulle køre gennem byen, hændte det jo,

at en klat faldt ned på den fine hovedgade!

I 1952 kom tuberkulosen stærkt igen. En operation på Finsen Hospitalet gav mig hurtigt kræfterne igen. Men jeg blev en slags pioner med brug af penicillin, for den jeg fik, kunne jeg ikke tåle. Der kom store bylder over hele kroppen. Det var slemt at se på – og endnu værre at opleve.

År gik, også med bylder, der hurtigt heledes, men i 1982-83 kom smerterne stærkt tilbage. Efter en ambulant undersøgelse på Odense Sygehus lød diagnosen fejlagtigt på slidgigt. Men da pinen forværredes, blev jeg indlagt. Betændelsen var denne gang gået indad. Desværre havde jeg ikke fortalt om min tuberkulose. En læge gik rundt i sygestuen med fingeret stivhoft for at demonstrere, at sådan kunne man godt leve. Det blev også forsøgt at bekæmpe bylden med medicin, men hver gang viste røntgen, at betændelsen åd mere af lårbensknoglen. En operation, som gjorde benet fem centimeter kortere, var eneste udvej. Jeg bad vist om at få benet forlænget ved et mirakel, det skete ikke, men handicap-skomageren satte en længere hæl på min højre sko, så det blev alligevel en slags opfyldelse af bønner.

Men det var en hård omgang, sengeliggende i fire måneder med benet i stræk, Da morfinen blev inddraget, gav det stærke smerter med appetitten i bund. Ønskekost hjalp heller ikke. Under gæstebesøg faldt jeg nogle gange i søvn, det tegnede mørkt, flere havde vist opgivet mig. En søndag i maj, hvor jeg skulle have holdt konfirmation,

kom en konfirmand op med en gave til mig fra holdet, som jeg måtte svinge. Rørende, at ungerne huskede mig på deres egen store festdag.

En dag overlæge William Damholt, som opererede mig, var på stuegang, omtalte jeg mit arbejde med at lære den gamle gotiske skrift, for nu har Vorherre givet mig god tid. Damholts kommentar var blot: ”Jeg ved nu ikke, hvem, der sender bacillerne.” Det er også en gåde, men jeg tror, at det er for enkelt at sige, at det onde er djævelsk, og det gode fra Gud. Det guddommelige står bag mere, end vi aner. Livet er ikke tilfældigheder. William Damholt er ikke mere. Med sorg hørte jeg senere, at han var indebrændt i sin sommerbolig på Djursland, hvor han havde samlet patienter, som han havde opereret.

16. august 2006 skrev Sygehuset, at min onde følgesvend i mere end 80 år, tuberkulosen var væk. Den har efterladt dybe spor, men jeg haft den lykke, at have gode støtter, plejerne her på Thujavej, Marie og mange andre til at hjælpe med skridtene, sidst – min stok!

Haslev Landbrugsskole
1939-40

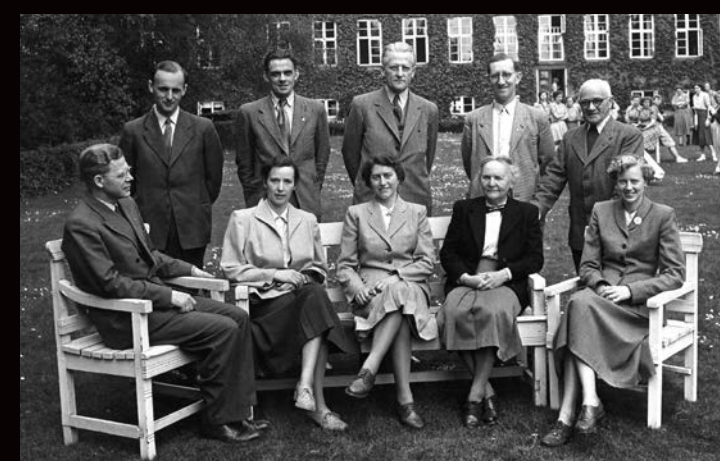

Brørstrup Haverslev
Folkeregister

d. 30/6 1941.
Poul Jensen.

Kortet skal altid medføres.

Landbrugsår

Jeg har vist altid været genert, så det var småt med pigebekendtskaber, flere meget indtagende piger fristede, mere blev det ikke til, modet manglede. Men da jeg var over 30, mødte jeg hende, jeg dengang troede ville blive min skæbne. Vi blev også kærestes, en skøn tid fulgte, særlig en romantisk aftentur til Søndermarken ved Zoologisk Have husker jeg, men lykken varede ikke mere end tre måneder.

Når Gudrun slog op kan det være, at det var fordi jeg var for jævn i påklædning, måske også på grund af, at jeg kom fra en bondefamilie. Hendes slægt bestod mest af lærde akademikere, som også skrev populære sange. Århundreder tilbage var der også en biskop i Norge. Hun nævnte det selv som et bevis på, at vores forhold ikke var stærkt nok, at jeg aldrig havde været inviteret hen til hendes venner, Mærkeligt, jeg har aldrig forstået det. Jeg modtog et varmt kærlighedsbrev med indledningen: "Min egen kære Christian." Længere henne i brevet skrev hun om glæden ved, at vi snart skulle ses, med slutningen: "De allerkærligste hilsner og tanker, din Gudrun." Dagen efter blev det til et smerteligt endeligt farvel.

Hendes senere liv gjorde mig gjorde mig ondt. Hun giftede sig nogle år efter med en provstesøn, der var præst, som efter hendes død fik embede

i Sønderjylland. Her skete det med store overskrifter i aviserne. Han drak med konfirmanderne i konfirmandstuen, blev alkoholiker og fik sin afsked. Gudrun døde blot 39 år gammel, svækket af psykiske problemer, hvad også flere i slægten led af. Engang sagde hun stilfærdigt til mig, at hun tilhørte "den fortabte generation". Det understreger også salmen, hun sagde var hendes yndlings-salme, Paul Gerhards:

Min gud befaler jeg min vej,
ham vil jeg lade råde,
han synes streng, men er det ej,
hans straf er selv en nåde,
han bygged' himlens høje tag,
han aldrig mig forlader,
og slår han end med tunge slag,
så er han dog min Fader."

Trods sin svære skæbne holdt hun fast ved, at Gud var hendes holdepunkt.

Jeg havde endnu ikke sluppet landbruget. I 1939-40 var jeg på Haslev Landbrugsskole. Men desværre var skolens dygtige lærer, sønderjyden Kr. Møller, krigsveteran fra 1. Verdenskrig, blevet forstander på den nystartede Hammerum Landbrugsskole. Han var stærkt savnet. Men skolen havde en gæstelærer, Morten Lambertsen, der var en fantastisk pædagog, som gennem fortælling og oplæsning gjorde litteraturen levende. Han fik mig så optaget af Søren Kierkegaard, at jeg aldrig har glemt det. Ligesom han på seminariet havde ført

den unge Martin A. Hansen ind i den spændende filosofis tanker.

På Haslev Kontrolskole gik jeg i lære for at måle køernes fedtprocent. I den hårde vinter 1940-41 blev jeg kontrolassistent i Kollerup-Hjortdal ved Fjerritslev, hvor jeg også lærte den spændende, vildsomme Slette Strand at kende. Her lå også det berømte Svinkløv Badehotel, der for nyligt brændte og nu er genopført. Sommeren 1941 hjalp jeg far og mor hjemme. Efter farbror Anders Peters død samme år spurgte fætter Niels mig om jeg midlertidig ville overtage hans kontrolplads ved Farsø. Jeg sagde ja og blev så glad for Farsø, at det blev til næsten tre år, hvor jeg levede med i sognets liv. Jeg blev valgt til formand for Farsø landbrugsfaglige Ungdomsklub, hvor vi fik arrangeret en såkaldt Femkamp, hvortil ugebladet *Landet* havde udsat en flot præmie. Ved afslutningen på Aars Hotel blev der råbt hurra og klappet for mit initiativ til Femkampen, vistnok den eneste gang, jeg har fået hurraer, bortset fra familiefester.

Farsø var et sogn, med et levende kristenliv i Folkekirke, grundtvigsk Frimenighed, Ungdomsforening, og KFUM og K, hvor jeg blev bestyrelsesmedlem. Ved et dyrskue i Farsø var jeg sekretær på grund af mit kendskab til kvæg. Jeg kendte også ret sikkert hestes alder ved at kikke på deres tænder. Jeg færdedes også ude ved Vestkysten, hvor der var udlejning af sommerhuse. Da jeg spurgte en jordejer om, hvem der var de bedste

lejere, kom svaret hurtigt: ”Det er tyskerne, danskerne er nogle svin!” Det skal heller ikke glemmes, at forfatterinden Thit Jensen og broderen Johs V. Jensen var født i Farsø. Thit var afholdt i i byen, hvad broderen ikke var, skønt han i Bogen *Himmerlandshistorier* mesterligt har tolket hjemstavnens sprog og tanker. Jeg kom også til *Bakgården*, der lå afsides ved søen, hvor kapitlet om *Syvsoverne* skal have udspillet sig. Dog med digterisk overdrivelse, beboerne sov ikke over tre nætter, kun to! Men beboere var kendt for deres uendelige langsomhed og søvnighed. Den berømte original og stærkt invalide *Tordenkalven* overnattede flere dage i træk på gården, men sov vist aldrig i samme seng som jeg brugte! Thits grav ligger nær ved kirken. Dyrlæge Jensens hjem var stærk overtroisk. Også Thit havde magiske evner, som hun brugte. Vist også til fortræd for uvenner. Jeg kender et tilfælde.

Ved min afsked fra Farsø beklagede en gårdejer over, at jeg rejste. Jeg sagde, at jeg ellers havde hørt, at han havde klaget over mig hos formanden. Gårdejeren sagde hertil: ”Jeg har skiftet mening om dig!”

I Farsø var der en meget aktiv modstandsgruppe, knyttet til partiet Dansk Samling, hvor jeg også var medlem. Den øde egn vestpå var velegnet til at modtage nedkastede våben med dyrlæge Axel Sonne, der havde bil, i spidsen. Heldigt undgik han Gestapo. ”Efter krigen skal alle nazister skydes”, sagde han engang til mig. Sønnen

Bent fortalte mig senere, at faderens politiske syn efter 1945 var blevet mildere. Efter krigen hjalp han endda med en slagtet ko til sultne tyske flygtninge, der havde lejr i Farsø.

Den 23-årige Christian Ulrik Hansen, opvokset i Farsø sogn, hvor forældrene havde en gård, var en myte for sin kunnen og dristighed. I forsøg på at redde fængslede kammerater fra Års, blev han selv fanget i Frederikshavn. Herfra skulle et medlem sendes til Sverige, fordi kammeraterne var utrygge ved hans druk. Hen undslap sin vogter Christian U., men havde nået at røbe ham til Gestapo-stikkeren ”Tyske Grethe”. Dagen efter blev gruppen og Christian Ulrik Hansen taget af Gestapo og henrettet 23. juni 1944. Flere ligger begravet i Ryvangen.

Flere bøger er skrevet om og af Christian Ulrik Hansen. Mit beskedne bidrag til modstandskampen var uddeling af illegale bøger, blade og kopier af breve, som Christian U. havde sendt til familie og venner. Materialet fik jeg leveret fra Axel Sonnes søn Bent. Betalingen skulle sendes til hans dækadresse ”Grosserer P. P. Larsen, Postbox 20, Hellerup”. Min indsats i modstanden var ikke stor, men dog nok til, at min søn Mogens kunne komme ind på 4. Maj kollegiet i Odense.

Bents bror, Per, blev sammen med syv andre skudt i Borup syd for Roskilde. Faderen havde i forvejen talt med Gestapo-chef, Bunke, der havde ansvaret for Per, som han lovede at skåne, men løftet var intet værd.

1944-45 var jeg på Haslev Udvidede Højskole, hvor tanken modnedes om at begynde et studium. Om det var for at blive præst, var ikke afklaret. Min lærer cand.theol. Nepper Christensen, senere provst, mente, at jeg nok kunne gennemføre det.

Studier i Rønde og på universitet

16. august 1945 rejste jeg til Rønde Kursus for at begynde på Præliminæreksamen. Det var toårigt, men jeg fik lov til at springe det første år over. Jeg blev udsat for mobning af min dansklærer, som overmalede mit stilehæfter med røde streger. Han rådede mig til at læse nogle af ”de andres gode stile”. Min kammerat på værelset, Jens Thygesen, fik ved alle prøvestilene en bedre karakter end mig, men ved eksamen nåede jeg en højere karakter end ham. Da jeg var dårlig til fysik, overførte læreren uden videre denne svaghed til også at gælde mit dansk. Min eksamen blev god. Matematiklæreren, Kathrine Mygind, hjalp en kammerat og mig undervejs.

Jeg fortsatte i Rønde for at tage studentereksamen, men var nu flyttet ud i byen, hvor jeg var heldig at få et værelse hos savværksejer Nielsen, som sammen med hustruen var et par dejlige fromme mennesker tilhørende Indre Mission. Ved aftenbønnen, hvor jeg tit var med, indflettede han altid: ”Herre, gør os små nok til at høre, hvad du vil sige os.” Den bøn husker jeg sammen med en sætning fra forstander Myginds andagt: ”Herre, vi takker dig for livets vidunderlige gave”.

Studentereksamen blev efter to år klaret med en jævn karakter. Det var herligt bagefter at køre rundt omkring i hestevogn, hilst med hurraåb. En særlig glæde var, at far og mor deltog i afslutningen. Jeg havde skuffet dem ved at forlade mark og køer.

Universitetet ventede. Det var en oplevelse 3. september 1948 at gå op ad trappen til Københavns Universitet, hvor ørnen svævede over, skuende mod det himmelske lys. Omgivelserne var fine, bagved lå Domkirken og til venstre var bispeboligen, til højre sås Metropolitanskolen, hvor digteren Hans Scherfig havde været en berømt – berygtet? – elev. Skolen var dog ti år før flyttet til Nørregade.

Lidt efter sad vi inde i festsalen med landets fornemste talerstol, der bærer indskriften fra Johannes Evangeliets 4. kapitel, v. 24: ”Tilbede Faderen i Ånd og Sandhed.” (På græsk, *Preumatikaj aleteia*). Rektor Jens Nørregaard bød os med et håndtryk velkommen til at være akademisk borger.

Det var indledningen til tre gode år ved det Teologiske Fakultet, som talte fremragende professorer, som dog tit var fraværende, når der var bud udefra efter deres viden. I Kirkehistorie havde jeg Jens Nørregaard. Fra en af hans forelæsninger har en sætning bidt sig fast: ”Når De refererer en anskuelse, som De er uenig med, skal De gengive den så loyalt, at dens talsmand ville godkende den”. I modsætning til i Aarhus, hvor Professor P.

G. Lindhardt overroste meningsfæller, mens han kun fandt fejl på højrefløjen, særlig hans åndelige ophav, Indre Mission.

Hal Kock, gift med Bodil, mangeårig socialdemokratisk minister, den anden professor i Kirkehistorie, var blændende begavet, men desværre mødte vi ham ikke så tit, da han også var, en lidt mislykket, forstander for Krogerup Højskole. Til eksamen gav han mig ”Overgangen i 1700-tallet fra Pietisme til Rationalisme”. Jeg gav udtryk for, at der var et skarpt skel mellem de to perioder, men tilføjede, at der var andre, der mente, at der kun var tale om en glidende, umærkelig overgang. Her greb Hal Koch ind. Under munterhed blandt tilhørerne, sagde han tørt: ”Det var mig, der fremførte teorien om, at der intet skel var mellem de to perioder!”

Fakultetet på Københavns Universitet byggede på den traditionelle, konservative teologi. Søren Holm, professor i Etik og Religionsfilosofi, var undtagelsen. Han stod nær den liberale skole.

Børge Dideriksen, senere folketingsmedlem for Venstre, kunne endnu ikke blive professor, da han tilhørte den teologiske retning Tidehverv, der var ilde set på bjerget. Men få år efter var der sket et teologisk skred på Fakultetet, nye folk var kommet til. Nu blev også et professorat til Børge Dideriksen. Han var en dygtig pædagog, som havde haft mange til sin manuduktion (privatundervisning), også mig, som han hjalp til at få en god eksamen. Efter prøven kom en af censorerne

hen og ønskede mig til lykke med min eksamen, jeg havde klaret på tre år.

Efteråret 1951 var jeg på Pastorseminariet for at oplæres til det praktiske præstearbejde. Tidligere forstander for Diakonissestiftelsen L. J. Koch, som var konstitueret rektor, er den, der har lært mig mest om, hvad det vil sige at være præst. To ting skal nævnes fra hans undervisning, under gennemgangen af forholdet til sygdomme, sagde han: "Det kan være rigtigt at sige til en patient, at han/hun er alvorlig syg, men...." Jeg ser endnu hans løftede pegefinger. ".... et må De aldrig sige: De har kræft". Her havde L. J. Koch *ikke ret*. I dag taler man åbent om den svære sygdom. På alle større hospitaler er der i dag en kræftafdeling, R. Ved gennemgangen af en af mine prædikener, sagde han med et lunt smil; "Ja, Andersen, De har vist Deres gennembrud som salmekender foran Dem!". Jeg tror, at han så rigtigt og havde ret, og jeg har siden prøvet at indhente det forsømte. Han var sønderjyde både af fødsel og sind. Da jeg var blevet udnævnt til embedet i Tinglev, fik jeg et dejligt brev fra ham med en lykønskning til at komme til et af de vigtige nationale sogne.

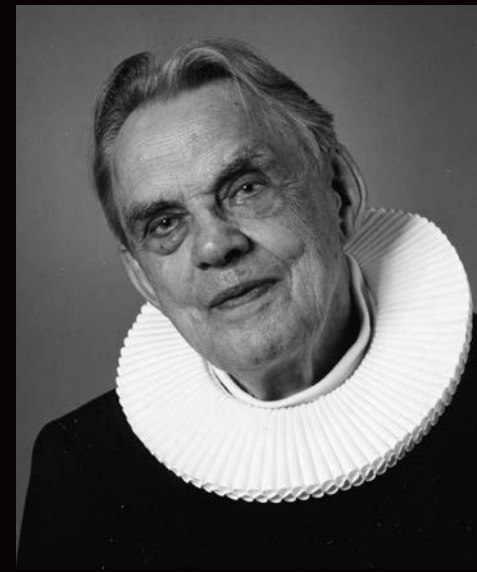
Kandidaterne var på en spændende tur til Sydslesvig, hvor vi mødte stærke indtryk af den vågkende danskhed, som Danmark svigtede ved efter 1945 at nægte en afstemning, om de ville være danske eller tyske. Det danske blev understreget ved et besøg i Tønning og hos en dansksindet familie i Skovlund. Om vinteren arbejdede jeg

som medhjælper på Kirkens Korshærs herberg for hjemløse, der var indrettet på Bellahøj, hvor det om sommeren blev brugt til Bellahøj Dyrskuet. Mange tragiske skæbner mødte jeg her og fik fortalt, mest under en rus.

Under opholdet i København var jeg medarbejder i Kirkens Korshær i Saxogade og arbejdede blandt beboere med særlig svære kår. Da jeg havde bevis på at være idrætsleder, kom jeg sammen med en studiekammerat i gang med at beskæftige Saxokvarteret urolige unger med idræt og gymnastik.

Den 1. maj 1951 begyndte jeg som ung lærer hos forstander Johs. Magelund på Haslev Udvandede Højskole, hvor jeg fik gode kolleger, særlig Nina Schwartz, der var lærer i gymnastik og litteratur, og Andersen, der stod for skolens økonomi. Det var et givende år, da der var mange fremmede gæster. Et præstepar fra Schweiz indbød mig til et ophold hos dem. Jeg tror ikke, at jeg var en større succes på skolen, da jeg kunne for lidt af det store stof, jeg skulle gennemgå.

Lykken var, at Marie, der var elev, og jeg her fandt hinanden.

Præst i Nørresundby, Tinglev og Sanderum

11. august 1953 blev Marie og jeg viet i Sdr. Vium kirke ude mod vesten. Det var en uforglemmelig dag med måske 100 gæster på Afholdshotellet, hvor der tidligere havde været kro. Men Indre Missions folk købte kroen, så den ikke skulle friste ungdommen. Men som afholdshotel kunne den ikke klare sig, men blev kun lidt brugt, senere lukkede den helt. Da Maries hjem tilhørte Indre Mission, blev der til maden ikke serveret vin og øl.

1. maj 1953 blev jeg hjælpepræst hos provst Carl Nielsen, Nørresundby, som var svækket af sygdom. Sønnen, Aksel, der døde i august 2066, havde jeg gået i klasse med i Rønde. Der var meget at gøre, da jeg førte kirkebøgerne, og en tid efter provstens død, var jeg konstitueret som sognepræst. Søndagsskoler i Hvorup og Nr. Uttrup var jeg med til at sætte i gang. Sammen med Marie ledede jeg en Bibelkreds i Nr. Uttrup, som var til fælles glæde for alle. Vi fik et fint sølvfad som gave ved afrejsen. Marie var medarbejder i søndagsskolen og deltog i ungdomsarbejdet. Vi boede meget beskedent i en toværelses lejlighed på 1. sal i Kjeldsgade, og efterhånden kom drengene Allan og Ejnar til.

I september 1956 blev jeg udnævnt til sognepræst i grænsesognet Tinglev, der ikke havde det bedste ry. Folkeviddet ville fortælle, at en times ophold på den gamle jernbanestation var så kedelig, at man efter opholdet der, fik kvittet en tid i skærsilden. En tredjedel af sognet var tysksindet, især med gårdmænd og større forretningsfolk, mens husmænd og arbejdere mest var danske. En husmand, jeg kendte, var bitter over genforeningen. Under den økonomiske krise, der fulgte, gik han fallit.

Det nationale gav mig ingen særlige vanskeligheder. Den tyske frimenighedspræst Friederich Jessen, gårdmandssøn fra nabosognet Uge, var som en ven. Flere af hans bøger fik jeg med dedikation. Han døde hos en datter i Californien. Jeg tog ned til Uge for at være med til urnenedsættelsen på kirkegården med mindesamværet bagefter.

Efter stærk opfordring fra den unge, Carl Lock, der senere blev præst, Henry Sørensen kaldet "RY" og Jørgen Henrik Jørgensen kaldet "Sjøgger", der senere fik et barnebarn, der blev præst i nærheden af Køge, var jeg i 1957 med til at genstarte FDF, som havde ligget stille i nogle år. Tre andre var med i den nye ledelse: Lærer Sartor, bogtrykker Gunnar Lund og postmand Callesen. De gav mig hvervet som Kredsfører, skønt jeg ikke havde haft med FDF at gøre. Men vi fik stor hjælp at realskolelærer Andreas Feddersen, der ellers var grøn spejder, til det mere tekniske som

snoning og lejrarbejde. Efterhånden fik vi gennem unge førere arbejdet så godt i gang, at vi kunne starte en afdeling i Bylderup, så vi nåede op imod 100 medlemmer. En vinter manglede FDF mødeplads. Det blev klaret ved, at fire patruljer havde møde samme aften i præstegården! Derefter blev der rum i det nye Tinglev danske Forsamlingshus som senere kom på tyske hænder og for øvrigt nedbrændte.

FDF tog megen tid, men gav også mange glæder gennem forbindelse med mange i sognet. Marie og børn, der nu var fem af, efter at Mogens, Jan og Torben var kommet til, blev stærkt inddraget. Hun og lærer Oda Bille, Tønderbarn og senere præst i Abild, begyndte en *Pigernes Ungdomsklub*, som efter nogle år blev til FPF med Marie som kredsfører. Senere blev FDF fællesnavn for begge køn. Jeg håber ikke, at Maries og mine mange aktiviteter er gået ud over de fem drenge hjemme. FDF lever stadig i bedste velgående og har fået bygget et dejligt FDF-hus i byen. En af mine gamle drenge i FDF, Peter Schults og hans kone, Ellen, som Marie samarbejdede med, har to børn blandt lederne og endda fire børnebørn i flokken. Jeg er meget glad for, at Maries og mit arbejde er ført så godt videre.

Ved hjemmebesøg fik jeg mange gode stunder og nåede vist at komme i alle danske hjem i sognet.

Lokalhistorien arbejdede jeg også med. I bladet *Vestkysten* skrev jeg en artikel om en af Tinglev

kirkes første organist, der hed William Schacht, da kommunens førstelærer ikke kunne spille. Rektor Koopmann ved den tyske skole i Tinglev sendte artiklen til Hjalmar Schacht, der var født 1877 i Tinglev og nåede til tops i Tyskland, blev Hitlers Rigsbankdirektør og Rigsminister. Han var da reelt finansdiktator og støttede genoprustningen indtil 1936, da han ikke mente, at Tyskland havde råd til mere krigsudstyr. Økonomien blev derfor taget fra ham og givet over til Hermann Göring, der med Hitlers hjælp let fandt penge til yderlige militær – til krig. Hjalmar Schacht sendte et brev til Koopmann, hvor han takkede for artiklen, som han havde læst, da han forstod dansk. I brevet var også en tak til ”den Dänischen Pastor”, der havde skrevet så godt om hans fader, som han ikke vidste kendte til musik! Hjalmar Schacht frikendtes ved retten i Nürnberg i 1946. Men han blev idømt otte års fængsel ved en tysk Ret, men kom ikke til at afsone dem.

Meget synes at lykkes i Tinglev, også med amatører til korsang, hvor lærer Niels Bille var dirigent. *Pigeklubben* sang to søndage om måneden, FDF og KFUM og K hver en helligdag, og med Oda Bille som det samlende led. Ved vores afrejse holdt det op, og der blev ansat en fast kirkesanger.

Da Allan var omkring ti år, fik han ondt i anklen og måtte hinke rundt. Doktor Enemark mente, det nok skulle gå over af sig selv, men efter en uge var intet sket. I Tønder var der en ældre ”klog mand”, som havde et godt ry. I tysk tid

havde han arbejdet ud fra en Sygekasse. I Danmark virkede han privat. Han var ellers holdt op, men gik med til at modtage Allan. Han begyndte med at stryge anklen let, men med et hurtigt tag bragte han det på plads. ”Nu kan du godt gå!” sagde han, og det har Allan gjort siden.

Men historien om den kloge mand, Nielsen går længere tilbage. Der var så mange i min hjemby Haverslev, der søgte hjælp hos Nielsen, så han valgte selv at tage derop og hjælpe kunderne.

I Haverslev boede en slagfærdig sadelmager, Villy Finnerup, der havde et træben. ”Skal du ikke også hen til Nielsen?” blev han spurgt. ”Nej,” sagde Finnerup. ”Jeg har hørt, at han bruger vand til sine helbredelser, og gør han det på mig, er jeg bange for, at træbenet skal klæbe sig fast til trægulvet!”

Hele familien var glade for at være i Tinglev. Hvorfor rejste vi så? Hvis vi var blevet til min pension, ville det blive til over 30 år, og det syntes jeg dengang var for længe.

Vor vej førte os til Sanderum, seks km sydvest for Odense, hvor vi flyttede til i maj 1968, lige efter Allans konfirmation, som skulle fejres i Tinglev, hvor mange kendte ham, fordi han var en populær bydreng hos købmand Damm. Ved konfirmationen fik han da også mange telegrammer fra hans tidligere ”kunder.”

Embedet på Fyn havde jeg faktisk allerede fået, inden jeg søgte det. Sanderum og Ravnebjerg Menighedsråd havde været til gudstjeneste i Tinglev, og efter hjemkomsten ringede formanden for

Sanderum menighedsråd, skoleinspektør Poul Boe. Han meddelte, at hvis jeg sagde ja til det ledige embede, ville jeg få en enstemmig indstilling. Det blev derfor en kort ansøgning, jeg sendte til provst Rasmussen i Dalum, der nogle uger senere foretog indsættelsen i de to kirker. Bagefter var der på Blommenslyst kro en dejlig velkomstfest, hvor også vores familie og flere venner deltog. Pastoratet var stort med 6.000 medlemmer i Sanderum sogn og 500 i Ravnebjerg.

Da vi kom til Sanderum i 1968, var der stadig fire gårde, der blev drevet med heste, køer og svin. Det gjorde nok gårdmændene ondt, da deres kære dyr måtte sælges eller slagtes, men salget gav gode penge. En forpagter ved en af gårdene lejede vores søn Jan fra han var ni til 15 år til at harve og pløje markerne, og det klarede han fint og tjente lidt. Han ville dog undgå at køre på landevejen. I 1970 blev Sanderum og andre omegnskommuner indlemmet i Odense.

Til arbejdet med kirkebøgerne, der blev ekstra krævende med et stigende antal dåb, ansatte menighedsrådet Edith Habekost, som var meget dygtig. Hun blev efterfulgt af veninden Aase Skjærlund. Begge blev med ægtefæller vores venner. Det samme gjaldt Ragnhild Abrahamsen, Chr. Astrupgaard, der blev kordegn, og formand for menighedsrådet, David Bjerager og hustru Birgit.

Jeg var med til at stifte Sanderum Lokalhistoriske Forening, hvor jeg senere blev æresmedlem.

Der var også mange konfirmander, op imod otte hold. Pastor Svend Aage Kampp og stud. mag. Kirsten Schmidt underviste flere af holdene. I 1972 fik vi endelig, efter flere afslag, tilladelse til at få en præst mere. Det blev Niels Ebbe Huus, der efter embedet i Gunderup blev dansk præst i Valsbøl i Sydslesvig. En gang han var optaget andetsteds, fik Marie og jeg lov til at overnatte i præsteboligen. Ved samtale med hushjælpen, fik vi uddybet kendskabet til det danske arbejde syd for grænsen.

Senere præster var diakonisse Dagny Bach, der tidligere havde været missionær i Yemen sydligt på Den Arabiske Halvø, hvor der i dag er lokale krige. Hun fortalte, at der var forskel, når en kristen og en muslim blev anklaget for tyveri. Den kristne viste tydelig anger, mens muslimen var upåvirket, han havde blot været uheldig og blev opdaget! Dagny Bach blev dybt savnet for sin omsorg, også med at ordne sengeliggendes puder. Det tog vi andre os ikke af! Hun efterfulgtes af Merete Lund Olesen, der døde for et par år siden. Jeg var med til Dagny Bachs begravelse i hendes hjemsgn Klokkeholm i Vendsyssel.

Jeg fyldte 70 år 14. oktober 1989, hvor der blev holdt en afskedsfest i Ravnebjerg Forsamlingshus, hvor jeg fik gaver. 27. oktober 1989 flyttede Marie og jeg til Thujavej 135 i Dyrup. Huset havde vi købt i 1976 for 44.000 kr. Her fik vi gode naboer, Niels Peter og Grethe Frederiksen, der altid er rede til at hjælpe.

Marie havde fortsat travlt, men nu også som konfirmandlærer. Efter indledende studier på Odense Studenterkursus havde hun på Seminariet taget en fin eksamen i Kristendomskundskab. Hun kom til at virke som konfirmandlærer både i Dyrup og Hjallesø. Men hun blev alvorlig syg og måtte holde op til stor sorg for eleverne. Jeg har gemt et par breve til hende: ”Kom snart igen, Marie, vi savner dig!” Efter nogle år kom Marie i Dyrup menighedsråd, hvor hun var en af de mest erfarne.

I Dyrup fortsatte Bibelkredsen med skiftende ledere, men den ændredes til også at tage Ydre Mission med. Mange penge blev samlet ind ved gaver og basarer til Sudanmissionen med det senere navn ”Mission Afrika”. Anna Mulvad fra Fur var den store giver. Hende havde jeg været sammen med på Den Udvidede Højskole. Vi måtte desværre opgive kredsen, flere var døde, andre blevet for gamle, og yngre tilgang manglede. Så vi må hjælpe på andre måder.

Rejserne

Vi er kommet vidt omkring i vores tid: Israel, Namibia, Schweiz, Tanzania, Kenya, London, Rom, Paris, Skt. Petersborg, Prag, Uppsala, Budapest og Norge. Alle steder fyldt med seværdigheder og særlige oplevelser.

Jeg vil nævne to fra Israel, den ene var mødet med den troende kræftforsker og panserofficer, Stefan. På mit spørgsmål om hemmeligheden ved det jødiske folk, svarede han: ”Det er Guds udvælgelse”. En ledsager, der bekendte sig som ateist, tilføjede: ”Ja, jeg beder nu om, at Han snart må udvælge et andet folk!”

Den anden hændelse i Jerusalem var, at jeg traf en ung sælger, der var palæstinenser. Jeg havde været inde i hans butik, hvor jeg købte nogle lysbilleder. Jeg vandrede videre ad Via Dolorosa og gik ind i den store Gravkirke. Da jeg kom op derfra, stod Muhammed, hed han vistnok, der også fortalte, at jeg havde givet ham forkerte penge. Jeg havde rakt ham en 100 dollar-seddel i stedet for en tier. Dem ville han give tilbage, blot han kunne få fem dollars for ulejligheden. Hvordan kunne han finde mig i den store by? Han havde set, at jeg gik ned ad Via Dolorosa, som endte i Gravkirken. Der fandt han mig mirakuløst. Vi var lidt rørt over hans gavmildhed – og det var han vist også selv! Når jeg har fortalt andre det, siger de,

at det er løgn. Sådan handler en araber ikke. Jo, Muhammed gjorde!

I Uppsala stod jeg bevæget ved FNs generaldirektør Dag Hammerskjölds enkle grav. Derfor bliver omtalen af ham så udførlig. Hammerskjölds flyvemaskine blev skudt ned 18. september 1961 i Zambia under en mægling i Afrika. Han vidste, at der var blodige krige i området, men pligten bød ham, at rejse derned. Endnu 58 år efter er ulykken ikke opklaret. I hans hjem i New York blev fundet dagbogen *Vejmærker*. Her åbnede den ellers så reserverede svensker sig på vid gab til hans sjæls inderste hemmeligheder. Som litteraturmagisteren Tom Kristensen fortæller: ”- den forunderligste dagbog nogen diplomat har efterladt sig. Her er et menneske, der fører hvidbog over sine forhandlinger med sig selv – og Gud. En åndelig øvelse.”

Et par Vejmærker følger:

Giv mig et rent sind – at jeg må se dig,

Et ydmygt sind – at jeg må høre dig.

Et kærligt sind – at jeg må tjene dig.

Et troens sind – at jeg må forblive i dig.

Endnu et Vejmærke:

Vejen, du skal følge den.

Kalken, du skal tømme den.

Smerten, du skal skjule den.

Svaret, du skal lære det.

Facit, du skal bære det.

– Skrevet 3. december 1960, året før han døde.

Blandt verdens storbyer holder jeg mest af Berlin, hvor jeg har været tre gange 1951, 1961 og 2005. Den samme by, men hver gang med et nyt ansigt.

Øen i det røde hav blev Berlin kaldt, da den var omgivet af det røde Østtyskland, DDR. I 1951 deltog jeg i et kommunistisk Ungdomsfestival. Bag fine teorier og flotte paroler ville jeg se sandheden om Marxismen. Var alt i øst kulsort, som vores aviser og radioen fortalte, sammenlignet med livet i vesten?

Det var chokerende at køre ind i Berlin, hvor midtbyen stadig lå sønderslået som et andet Kartago. Murbrokker og forvredent jern stak frem overalt. Lærred erstattede flere steder døre, kun enkelte bygninger var nogenlunde hele. I festivalen deltog 80.000, heraf 600 danske. Fra Berlinske var en hel del typograflærlinge med, alle skolede i marxisme. Præsident Wilhelm Pieck bød velkommen og slog straks temaet *Freundschaft an*. Men venskabet havde en klar grænse. USA blev angrebet med glødende had, England og Frankrig lige i hælene. Ødelæggelsen af Dresden var symbolet på vestlig terror.

Tyskerne forlibelse i store parader svigtede ikke, det var flot at se de mange nationer i farverige dragter marchere ind på det mægtige Walter Ulbricht Stadion, flankeret af kæmpebilleder af Marx og andre røde stormænd, samtidig med råbet ”Stalin, Stalin” drønedes gennem luften. Begejstringen virkede ægte. Jeg forstod bedre kommunismens dragende magt.

Flere gange slap jeg fri af propagandalarmen og talte med folk. En ung lærer, jeg mødte, var overbevist kommunist. Han erklærede stolt, at her i DDR var alle lige, og der var frihed til det nødvendige, heller ingen arbejdsløse.

Jeg var inde i et Stalin-museum, der var indrettet ligesom en kirke, hvor der på altret var der en statue af diktatoren. Ja det var før hans blodige styre blev afsløret. Selvfølgelig var jeg også henne ved Rigskanselliet, hvor Hitler holdt sin frygtede brandtaler. Kun få brokker og nogle jernstykker var tilbage.

Sommeren 1961 var jeg igen syd på, denne gang i Vestberlin til en af de store tyske kirkedage med arrangementer, jeg ikke glemmer, enorme udstillinger, gudstjeneste, foredrag af kendte kunstnere og politikere. Vestberlins vansirede ansigt var næsten lægt ved Marshall-hjælp og hårdt arbejde. Tyskland levede efter krigen under devisen Arbejd eller dø af sult. I Berlin var der af ruinrester samlet et 115 meter højt "Trümmerberg". Alle spor af Rigskanselliet var borte, en park med grønt græs skjulte stedet, hvor Hitler krøb sammen de sidste timer før selvmordet.

13. august 1961, 14 dage efter min hjemtur, rejstes den berygtede mur, der var DDR's nødværge, da næsten tre millioner indbyggere var rejst mod vest. "Muren er bedre end krig," sagde Kennedy, så Vestmagterne reagerede ikke.

Efterskrift: De seneste år

I 2006 udsendte jeg: *Tanker på tryk gennem 65 år* med 53 artikler og kronikker, som flere medier har taget.

Indtil 2017 skrev jeg jævnligt til Fyens Stiftstidende og har også de senere år fået indlæg i Udfordringen og Kristeligt Dagblad. Med bistand af Mogens og Torben har Politiken optaget en kronik om litteraturredaktøren Tom Kristensens roste selvbiografi *Hærværk*.

Mit helbred er svækket. Operationsarret fra 1983 kan til tider gøre ondt. Jeg har også fået kateder, som betyder, at jeg ikke kan foretage længere besøg med overnatning. Det er også med noget besvær, jeg kan bevæge mig rundt, men jeg er glad for livet og godt tilfreds med hjemmehjælperne, som tager sig af mig.

Gamle venner har ikke glemt mig. Jeg får jævnligt besøg af vores barne pige fra Tinglev, Marianne og hendes mand Josva. De bor på Balka på Bornholm og er altid meget gavmilde med bornholmske goder.

Kirsten og Egon fra Hulbygårdsvej, Fjerritslev, få hundrede meter fra, hvor adelsmænd i 1241 slagtede 4000 oprørske bønder, der var blevet misbrugt, besøgte mig også ofte. Kirsten

er datter af min bedste ungdomsven Carl Johan. Marie og jeg har også været flere gange og set deres dejlige hus, som Egon har mestret. Desværre er Egon gået bort for ganske nylig, kun 71 år gammel.

De fem sønner med familie er hjælpsomme og glæder mig med besøg. Da jeg også bor dejligt med velholdt have, som mine havefolk Kaj og Johanne klarer, er jeg med mine 99 år taknemlig og glad for, at jeg har levet så længe.

Marie, min trofaste følgesvend i omkring 60 år, gik bort i april 2015. Jeg forestod selv begravelses handlingen i Sanderum Kirke, hvor hun nu ligger med udsigt til den præstegård, hvor vi boede i mere end 20 år.

Den seneste gang, jeg trak i præstekjolen, var ved til mit yngste barnebarn Pax' dåb i Dyrup Kirke i april 2017.

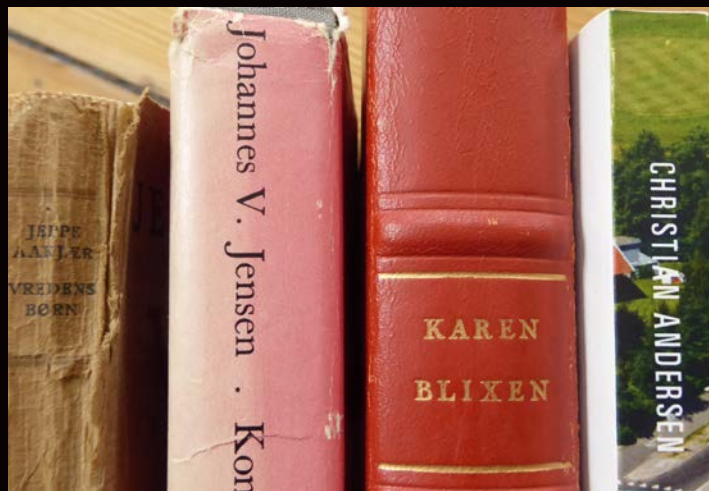
Mogens, den midterste af vores fem sønner, fik ligesom Marie kræft og døde i november 2017, kun 60 år gammel. Han er stadig i vores hjerter. Jeg har fået en af hans elskede planter, en drueranke, som jeg nyder at betragte i udestuen. Jeg ville dog bare ønske, at det var mig, der havde forladt denne jord før ham.

Døden nærmer sig med ilsomme skridt, men jeg støtter mig til bønner i Fadervor, som Jesus lærte os, med ordene "Ske din vilje".

Når jeg dør, i år, næste år eller? er det dækket for vore øjne, men det giver tryghed, at det afgøres af en højere Styrelse. Den højeste!

Herren velsigne os!

Dyrup, september 2017

DEL 2

De seneste tanker på tryk

Løgnerens forfatter 100 år

En af det 20. århundredes store digtere

Den Martin A. Hansen'ske patos lå som svamp overalt.

Så barsk tegnede nogle yngre forfattere i 50'erne billedet af en af vores store digtere. Da han blev født 20. august 1909, for 100 år siden, giver det lejlighed til at følge nogle vigtige stadier på digterens bugtede vej, der førte ham vidt omkring også ind i sindets lønlige afkroge, som han kendte fra sig selv.

Han kom til verden i et landbohjem i Strøby på Stevns, som han holdt af. Hans glæde over hjemstavnen blev måske ikke gengældt, da mange følte sig aftegnet for nær i hans første bog.

Som 17-årig opgav Martin A. Hansen landbruget og begyndte i Haslev på Indre Missions seminarium. En fremragende dansklærer øgede kærlighed til Søren Kierkegaard, som kom til at præge hans digtning. Som kommunist og ateist var han hurtigt i opposition til seminariets holdning. Alligevel mindedes han opholdet med tak for åbenheden, så han kunne skrive: "Her mødte ateisten mere frisind mellem de missionske end en missionsmand møder i frisindet".

En ny forfattergeneration brød igennem i 50'erne, og i den proces blev meget traditionelt

trængt – og glemt. En læge har fortalt, at for nogle år siden så hun ved stuegangen *Løgneren* på et patientbord. Da sygeplejersken og hun var ved at forlade stuen, sagde hun: "Ja, De er jo i godt selskab med Martin A. Hansen!". De var kun lige nået ud på gangen, da sygeplejersken med stram mine højlydt bekendtgjorde: "Medpatienten hed altså Jens Andersen og ikke Martin A. Hansen!"

Tre store forfatter døde som 46-årige. Nis Petersen, Kaj Munk og Martin A. Hansen, som virkede fornyende og skabende. Nis Petersen i lyrikken, Kaj Munk i dramaet og Martin A. Hansen i romanen. De kunne også kaldes de tre store glemte. Få år efter deres død blev de jordet af tidens litterære feinschmeckere deres bøger havnede på loppemarkeder, hvor de kunne købes for en slik. Martin A. Hansen holdt sig længst. Han var præsters yndling, så det ironisk blev ymtet, at de prædikede over "Evangeliet efter Martin A. Hansen". Nu er han aktuel igen, også på universiteterne, fortjent, han kunne ikke erstattes.

Martin A. Hansen debuterede i 1935 med romanen *Nu opgiver han*, som i 1937 efterfulgtes af den svagere *Kolonien*. Begge skildrer den bitre landbrugskrise 1930'erne. *Nu opgiver han* fik fine anmeldelser, der lovede godt for den unge digterspire. Også den lærde professor Hans Brix roste bogen, men gav dog et lille svirp: "Han tager endnu på penneskafet som en spade eller en hakke!" Martin A. Hansen og Johs. V. Jensen var meget forskellige, men havde samme erfaringer fra

deres hjemstavn. Martin A. Hansen skriver: Bag Johs. V. Jensens *Himmerlandshistorier* er der en ømhed og sorg. Digteren ved, at det er en vigende verden, han skriver om. En undergang, almuekulturen er næsten død. Den er ved at udånde. Det ligger nær Martin A. Hansens tanker om landbrugskriser i hans to bøger.

Martin A. Hansens forfatterskab blev en søgen efter en genrejsning af noget af det tabte.

Man kan ikke hente en bog frem af ham uden, åbent eller skjult, at møde døden, stærkest i *Høstgildet*. En Mikkelsaften for mange år siden skete der på en sjællandsk gård et dødsfald, som brat ødelagde festen. Gårdens røgter havde noget at hævne på livet. Nu ville han havne sig på den kønne, rolige 12-årige tjenestedreng Jens Otto. Mere end 40 var samlet ved bordet, klædt i mørke festdragter. Der var rigeligt mad, gammeltøl og dramme. Røgteren skubbede sit fulde glas hen til drengen og råbte: "et til." Drengens kinder glødede. Et stykke tid var gået, da gårdmandskonen bad præsten komme med op i storstuen, hvor det bordet var ryddet, her havde de lagt drengen. Han lå stille og livløs. De brune øjne stirrede brustent op mod det sorte loft. Ved nattetid gik drengens far hen til sengen, hvor den døde dreng lå og sagde: "Kan du gøre ham levende, præst?" Præsten så den hårde mand i øjnene og sagde: "Kan du tro sammen med mig, da skal Jesus Kristus kalde ham op." Da præsten lidt efter så manden græde med konen ved siden, forstod han, at han havde brudt

muren og givet faderen den første frygtelige hjælp. Men ikke det ønskede mirakel. Martin A. Hansen brugte gerne i sin digtning folk, han kendte. Også her. Jens Otto var forfatterens mors forældres søn. Jens Otto var forfatterens onkel. Høstgildet var virkelighed. Kirkebogen noterer kort: ”12 år, død efter misbrug af alkohol”.

Martin A. Hansen var med i modstandsbevægelsen, hvor stikkerlikvideringer kastede en dyb skygge over hans sidste år. Det skete, at den stærke politiker, professor Hartvig Frisch kaldte dem, der foretog drabene for mordere, og modstandsbevægelse for fascisme. Det ramte Martin A. Hansen hårdt, da han havde opfordret til stikkerdrab, som han fandt var nødvendige. Modstandsbevægelsen havde lovet, at alle likvideringer skulle undersøges efter krigen. Det skete ikke. Martin A. Hansen var dybt skuffet og følte sig retsløs.

I denne smerte gik han en oktoberaften i 1945 ud i Mindelunden til Kim Malthe-Bruuns nykastede grav. Hans sorg over unge, der døde, før de ret havde levet, gav ham digtet med dette første vers:

Min unge bror,
du har vel længe ventet på rapport,
mens rosen visner over dig
og kranse tørred hen?
Nu brunes bøgen, egen kuller,
dagen bliver kort,
nu kommer jeg, så arm jeg er,
til dig, min døde ven.

Men dødstanker hindrede ham ikke i at leve, gav ham måske endda øget styrke i skriveriet. Radioromanen *Løgneren* blev hans mesterstykke, i hvert fald salgsmæssigt, solgt i over 330.000 eksemplarer. Indledningen er kendt: ”Trettende marts. Det er tåget.” En svag dis kan også synes at ligge over bogen, som helst skal læses et par gange for at forstå sneppen og anden symbolik.

Fra Pietismen og Indre mission er udgået fremragende digtere, Johannes Ewald, Søren Kierkegaard, Nis Petersen, Kaj Munk og Jørgen Nielsen. Også Martin A. Hansens far var missionsmand. Sønnen fulgte ham ikke, men han bevarede gudstroen, som bar ham gennem kriserne. Men at han var en kæmpende ser vi: ”Når du kommer til meningsløshedens yderste, da ser du, at det hele er en valplads, hvor to magter slås. Og et ingenmandsland gives ikke.”

Historien er vor rygrad som folk, mener Martin A. Hansen, som vil noget med sin digtning. *Orm og Tyr* er ikke blot en udredning af overgangen fra hedenskab, hvor Lindormen må bøje sig for kristendommen. Tyren er symbolet på den sejrende. Blandt Martin A. Hansens betydelige værker er ellers *Jonatans rejse* og *Lykkelige Christoffer* samt flere novellesamlinger, som det lønner sig at dykke ned i.

Bygmesteren, der kommer for at rejse en kirke, er den af Martin A. Hansens historier, jeg mest har læst. Han var også maler, og malende fortæller han: ”Kirkebygningen er festens år i det sogn eller

den landsby. Endnu menneskealdre efter snakker man om, at det var så og så længe før eller efter, at stenmesteren var der. Og nu ser de da kirkehuset ligge herligt der. Det spiller i samme farver som havets fugle, for granitstenene har også meget slægtskab med både hav og luft. Strengt, rent og stort løfter huset med sit blytag sig over de lave gårde. Og op over dem ragede nu det vidunderlige hus, som folkene i det sogn med stor møje og glæde havde skabt.”

Lad være, at det især var adelsmanden, biskoppen eller kongen, der satte byggeriet i gang. Det var dog sognets folk, der ad hullede veje kørte stenene til kirken og fik dem rejst. Kærligheden til kirken lyser ud af Martin A. Hansens historie, men slutter ikke her.

I Allerslev nær kirken ligger hans grav, som han ønskede. Ved Veras side.

Vredens Søn

Jesus – set som oprøreren, der overgav sig

Der var noget ved manden Jesus, som har grebet mange, også forfattere, der ville skrive sig ind til hans hemmelighed, også nogle, som ikke hyldede ham.

Det gælder Hans Kirk med Jesus-romanen *Vredens Søn*. Men hvad drev en ærke marxist til at skrive om Jesus? Måske familiebaggrunden.

Hans Kirk er født 11. januar 1898 i Hadsund, hvor faderen Christen Kirk var en afholdt landsbydoktor, som var født i Harboøre, hvor familien tilhørte Indre Mission. Moderen var ud af en velhavende nordenfjords storbondeslægt.

Hans Kirk blev i 1922 cand.jur., men allerede tre år efter sluttede hans karriere som embedsmand. Herefter levede han af at skrive. Noget gav brød på bordet, andet ikke.

Han begyndte på Lolland-Falsters Folketidende, senere ved Social-Demokraten. I 1934 gik han, uden løn, over til Arbejderbladet, det senere Land og folk, hvor modstandere blev trakteret med nådesløs sarkasme. Sideløbende skrev han, for mammons skyld, over 400 noveller, mest til ugebladet Hjemmet.

I Kritisk Revy 1928 var Kirk ude med en skarp religionskritik: ”Kan Danmark afkristnes?” Han mente, at religion var som opium, der binder den

troende til det bestående. Tonen var dæmpet ned i hans berømte bog *Fiskerne* fra 1928, der skildrer fiskerfamilier, flere af hans egen slægt, som flyttede fra det oprørske Vesterhav til det rolige Gjøl. Bogen er, skønt noget fortegnet, dog forbavsende loyal.

Efter en lang pause, hvor religion var på vågeblus i forfatterskabet, udsendte Kirk *Vredens Søn*. Partikammeraten Sv. Møller Kristensen noterede i sin anmeldelse, at han havde været nervøs, da han læste, at Kirk ville skrive om Kristus: Hvad ville Kirk på de bibelske græsgange? I *Vredens Søn* ses Jesus, kaldt Jeschua bar Joseph, ikke som gudsønnen, men som anføreren for en partisangruppe af proletarer, fattige og zeloter, oprørere, som ville tage gods fra rige og magt fra romerne. Folk skulle befries fra fattigdom, og landet igen blive frit.

Vredens Søn er klart opbygget, handling, situationer og samtaler stiler frem mod oprøret, der skulle bryde ud i Jerusalem. Men sideløbende skæver Kirk til den tyske besættelse, udtryk som samarbejdspolitikere og herrefolk har en klar adresse. Ypperstepræsten Kajfas smidige tilpasning til Rom er et spejlbillede af statsminister Erik Scavenius føjelighed overfor Nazityskland.

Apostlene Simon Zelotes og Matthæus er på vej til Genesareth. Matthæus vil besøge hustruen Ruth og børnene, som han måtte efterlade for at følge rabbien Jeschua. Han træffer ikke Ruth, men faderen, der også var tolder. Han er såret, da han synes, at sønnen har svigtet ved sit farvel til told-

boden: ”Faderen stirrede frem for sig og strøg sig over sit lange, grå skæg med en hånd, der rystede lidt-. Det er også mit liv og min gerning du dømer.” – Ja, hviskede Matthæus og så ned i gulvet. Faderen giver ham brød og fisk med på rejsen, men ingen velsignelse eller forbandelse

Undervejs møder Simon Zelotes og Matthæus røveren Gaal bar Jabes, i hvis gæstfri hule, de får lov til at sove. Gaal lytter ivrigt, da de fortæller om den underfulde Jeschua, som småfolk holdt sig til. Han følger med dem, og sammen oplevede de Jeschua både på magtens tinde og i hans dybe styrt. De kommer til en bjergskrænt, hvor mange ventede på Mesteren. Disciplene havde mødt Jeschua, og det var som et fjeldskred i deres sind. Verden var blevet en anden. Før havde livet været hårdt slid, underkuelse og ydmygelse, nu fik det mening. Der var noget at kæmpe for.

Maria kommer til skrænten og vil tale med sin søn, et vemodigt, sorgfyldt møde, som er højdepunktet i *Vredens Søn*. Det var også dette møde, som Kirk valgte til værket *Det bedste de skrev*. Maria er en svær almuekvinde i hvis ansigt årene og sorgerne havde gravet deres furer. En dyb kontrast til den katolske kirkes kronede Himmeldronning, men vel mere ægte. Mødet med sønnen sker i en lille bjerghytte. ”Jeschua, min egen dreng, sagde hun. Jeg er kommet for at tale med dig endnu engang, siden du ikke vil komme til mig. Hvorfor gik du fra os, Jeschua? spurgte hun. Jeg gik, fordi Herren kaldte.”

Hun forstår ikke, at hun skal miste sin førstefødte. Sønnen vil ikke belære moderen, men siger dog: ”Nærede Abraham ikke så stor kærlighed til Herren, at han var villig til at ofre ham sin søn? Bøjer vi os for Herren i fuld tillid, vil han velsigne os og fylde os med sin kraft”. Afskeden med den ”forvildede” søn var svær. Hun ved, at han aldrig vil komme tilbage: ”Min søn, min førstefødte. Jeg velsigner dig, som din far velsignede dig. Og så må du vel følge den vej, som Herren har vist dig.”

Skarerne strømmede til Jerusalem, også med deres syge til den store rabbi, der gjorde mange raske. Fuld af forventning skreg de: Jeschua! Rabbi! Mechicka! (Messias). Uddrivelsen af templet lovede godt. Vekselererne flygtede med deres penge kasser og snart stod boderne tomme. Templet skulle være et bedehus, ikke en røverkule. Kajfas og Pontius Pilatus talte om, hvordan Jeschua kunne pågribes. Da kommer Judas Kariot til hjælp. I disciplerkredsen var han mistænkt for at spionere. Kirk ser ham som en intellektuel vaklende uden loyalitet. Judas røres over Jesu tro, men hans karriere bød ham at slutte sig til de store. Med et kys røbede han sin Herre.

Disciplenes verden faldt sammen, da Jeschua ikke kaldte til opstand, men overgav sig til romerne og lod sig henrette. De følte, at Jahve havde svigtet løfte om at genrejse sit folk. Simon Zelotes, Matthæus og Gaal lå neden for højen, hvor de tre kors var rejst. Simon holdt en mindetale: ”Hans tro var for stor, mente han, men vi

skal tro mere på mennesker end på Gud. Vi vil sørge dybt over Jeschua, men det er en trøst, at der er skarpe sværd i verden, og at vi fattigfolk har mange hænder. Der vil komme en dag, da folket bliver sin egen Messias”. Så vidt Hans Kirk.

Et stykke vej kunne Jesus inspirere Kirk, der i Jesu lære så kimen til en primitiv kommunisme. Men Kirk troede ikke på et himmelsk skabt gudsrige, men forventede i stedet et jordisk herlighedsrige, skabt af folket. Forskelle, men også ligheder. Er kommunismen langt ude et kristent kætteri?

I 1950 udkom *Vredens Søn* i et oplag på 6.000. Hvordan slap Kirk da gennem de bibelske græsgange? Anmeldelserne var så forvirrede, at det var svært at se, at de talte om samme bog. I Berlingske Tidende hvæssede Emil Frederiksen ragekniven: ”en filosofisk roman, hvor kommunismens katekismus ideligt stikker hovedet igennem i en nødtørftig historisk forklædning.” Men i bladhuset var der ikke enighed. Hans Brix skrev i Berlingske Aften: ”Med sin velskrevne ”Vredens Søn” har Hans Kirk gjort bod for ”Slaven”. Den lyser smukt op i november”. Tom Kristensen i Politiken havde også roser med: ”Som kunstværk betragtet rager Vredens Søn højt op.”

Da bogen var udkommet, skrev Martin Andersen Nexø fra Dresden: ”Kære Hans Kirk! Du skal have tak for tilsendelsen af Vredens Søn. Bogen knytter til noget, hvor jeg altid har synes, at vi skulle knytte til, ved Jesus som den første, der har øje for, at underklassen også er mennesker, ja som

skabte begrebet underklasse. Tak!”

Et overraskende brev! Var Kirk og Nexø krypto-kristne? Næppe. Men manden, der gav fattigfolk, slaver og krøblinge menneskeværd, kunne ikke være dem ligegyldig.

Hans Kirk tegner et stærkt billede af Jesus, oprørske kæmpende midt i folket, mod uretten. Men er denne Jesus ikke så forvrænget, at Biblens Kristus forsvinder? Nej, noget bliver tilbage. Kan endda være, at vi i den danske kirke trænger til at få en mere lidenskabelig Søren Kirkegaards profil af Jesus draget frem. Bertel Thorvaldsen skabte med sin Kristus en mild, favnende Frelser, men Jesus havde også en anden side, et strejf af det oprørske, som måske er dæmpet ned i Bibelen. Han forkyndte kærlighed mere gribende end nogen anden, hvad Langfredag fortæller, men han stillede også krav om at stå ved de svages side og kæmpe for et bedre samfund.

Ifølge Hans Kirk, men også, mere afgørende, efter Det Nye Testamente.

Hvorfor læse Karen Blixen?

”Jeg havde en farm i Afrika ved foden af bjergene Ngong.”

Sådan begynder Karen Blixens berømte bog *Den afrikanske Farm*.

Under en rejse til Kenya besøgte jeg farmen, der ligger 20 km fra Nairobi. Efter hendes farvel, forfaldt huset, der senere blev købt af den danske stat og givet som en frihedsgave til Kenya. Bygningen blev ført tilbage til sit oprindelige udseende og indrettet til museum, der fik en flyvende start med filmen *Mit Afrika*, hvor Robert Redford og Meryl Streep var stjernerne. Filmen fik syv Oscars, bl.a. for bedste film.

Men hvad fik en smuk, omsværmet og begavet pige på 28 år til at rejse til Afrika fra et beskyttet miljø på Strandvejens Rungstedlund? Både hendes elskede far, Wilhelm Dinesen, og farfaderen havde rejst meget, men Karen ville også bort fra familiens omklamring. I 1912 blev hun forlovet med Skånefætteren Bror von Blixen-Fincke, Amoriner flagrede ikke i luften. Han gav hende baronessestatus, mens hun havde penge, som han altid havde brug for.

Tidligt i juli 1913 rejste han til Kenya med penge fra Westenholz, Karens mors slægt, til en kvægfarm. Men han købte en mindre farm, der

snart blev udskiftet med en større med henblik på kaffedyrkning. Jeg er ikke kommet til AFRIKA for at passe køer, sagde han ligeud. Men kaffen mislykkedes, da den aldrig havde været dyrket på højdedraget. I et brev fra giveren stod: ”Farmen sluger penge som ørkenen sluger vand – og med samme udbytte.” Dagen efter Karens ankomst i 1914, fejredes brylluppet.

Hun skriver lyst om de nye landsmænd: ”Hvad mig angår, så holdt jeg af de indfødte fra den første dag, jeg mødte dem i Afrika. Det var en stærk, ubetvingelig følelse, der omfattede begge køn og alle aldre. Mit møde med de mørke folk var en oplevelse for mig som Amerikas opdagelse var for Columbus og på samme måde en udvidelse af hele min verden”. Hun levede blandt Kikuyuerne, Kenyas største stamme, som også tæller præsidenten, der nu er meget omtalt. Måske blev hendes kærlighed til Kenyanerne ikke fuldt gengældt i eftertiden, hun var hvid og tilhørte kolonifolket. Nogle har ønske, at områder af farmens omgivelser, hvor navnet Karen indgår, skulle have navneændring.

I 1915 rejste hun til Danmark, ramt af syfilis. Professor Mogens Fog har beskrevet sygdommen meget indgående i *Blixeniana* 1978. Et klart lægeligt diskretionsbrud.

”Jeg vil skrive en bog, hvor alt, hvad fortælles, virkelig er sket,” sagde Karen. Dette styrkes af mottoet i *Den afrikanske Farm*, at ride, skyde med bue og tale sandhed. Hun kunne ingen af delene,

mente broderen Thomas, der et par år gav farmen en tiltrængt hjælp.

I mange år regnedes *Den afrikanske Farm* for virkelighed. Men da *Breve fra Afrika* udkom i 1978, blev det klart, at bogen ikke fortalte hele sandheden. Brevene skildrede, hvad der skete i øjeblikket, mens bogen er kosmetisk udsmykket, og det ubehagelige er afstrejft eller udeladt. I bogen hører vi kun lidt om den elendige økonomi, mens pengemanglen fylder meget i brevene.

Forholdet mand-kvinde optog Karen meget. I *En Båltale* hedder det: ”Mandens tyngdepunkt, hans væsens gehalt ligger i, hvad han i livet udfører og udretter, kvindens i, hvad hun er.” Men et brev fra 1923 siger, at hun også er feminist, trykket af mandsdominans: ”Det skal blive en sand herlighed, når kvinderne bliver til rigtige mennesker og får hele verden åben for sig.”

Da Karen havde hjulpet nogle syge, blev hun anset for at være en ”klog kone”. Et brev fra kong Christian X vakte beundring, da det synes at virke. Hun lånte det gavmildt ud, så andre syge kunne hjælpes. Hun fortæller: ”Jeg har endnu kongens brev, men nu er det ulæseligt, skriften er udvisket og papiret brunt og stift af gammelt størknet blod og materie.” Men efter hendes død blev brevet fundet, velbevaret og uplettet. Den kunstneriske frihed var udnyttet fuldt ud!

Men der er mere at sige. I *Den afrikanske Farm* genskabte hun i gyldne farver det mørke kontinent, livet på farmen, de stolte masaier, gribende

menneskeskæbner, mødet med løver og den henrivende antilopeunge Lullu. Bogen er en vidunderlig drøm, der genopstod som et svundet Atlantis. Hvem tør sige, at dette ikke også er sandhed?

Karen Blixens store kærlighed var Denys Finch-Hatton, som havde sit hjem hos hende fra 1922, afbrudt af lange fravær og brudte forhold. Han var en højadelig, charmerende englænder, tidligere fremragende sportsmand og nu storelsker af Afrika, hvor han først var handelsmand, senere storvildtjæger og safariekspert. Han var den første, der lyttede til eventyrene, der senere indgik i *Syv Fantastiske Fortællinger*. Hendes lidenskabelige kærlighed lever i et brev fra 1923: ”Jeg er, tror jeg, for tid og evighed bundet til Denys, til at elske den jord, han træder på, til at være over al begreb lykkelig, når han er her, og lide mere end døden mange gange, når han er borte.” De blev aldrig gift, Denys ville være fri. Ved en flystyrt døde han kort før Karens hjemrejse.

I 1931 måtte selskabet, der understøttede hende, give op. I slutningen af juli forlod hun Kenya. Syg, træt og dybt skuffet over et paradys, der var tabt.

Karen fik bolig på Rungstedlund, hvor hun blev født i 1885. Nogle unge litterater blev hendes fortrolige. Digtekunsten blomstrede. I 1934 udkom, efter mange afslag, *Syv fantastiske Fortællinger*, som blev ”Månedens bog.” Endelig sejrede hun. I Danmark kåredes den senere overraskende som nummer to i det 20. århundredets bog efter

Johs V. Jensens *Kongens Fald*. Hendes bog var et svendestykke, men et mesterværk ventede.

Det var *Den afrikanske Farm* fra 1937, delvis skrevet i Skagen. Under navnet Pierre Andrezel kom i 1944 *Gengældelsens Veje*, som vist er blevet undervurderet.

Af hendes mange noveller og essays skal nævnes to. *Sorgagre*, der bygger på et sønderjysk folkesagn, henlagt til Ballum. En dreng idømmes dødsstraf for en forbrydelse. Herremanden er dog nådig. Hvis moderen kunne høste en rugmark på en dag, går drengen fri. Da hun inden solnedgangen mirakuløst havde nået at binde det sidste neg, faldt hun død om, men drengens liv var reddet. *Babettes Gæstebud* er en anden af Karens kendte noveller. Den har træk, der minder om et andet guddommeligt måltid, Jesu nadver. Filmatiseringen gav endda en Oscar i 1987 som bedste udenlandske film.

Hvorfor læse Karen Blixen? Hun åbnede for en rig fantasiverden, med et hav af slyngede tråde, hvor mening, skæbne, kærlighed og døden er med i sammenhængen, så det griber, alt i et mageløst sprog. Den bedste historiefortæller, Danmark har haft.

Nobelkomiteens sekretær sagde i 2004, at det var en undladelsessynd, at Komiteen ikke havde givet prisen til Blixen.

Karen nåede at rejse til USA, hvor hun var 3½ måned og var en stor succes. Hun var den mest efterspurgte gæst i New York og fik også hilst på Marilyn Monroe og andre berømtheder.

Var Karen lykkelig? Vi ved det ikke. Kun for enkelte åbnede hun sig. Hun led meget af smertende sygdomme, havde flere hospitalsophold og operationer, døjede livet igennem med depressioner og var frygtelig afmagret. Hun blev også skilt fra Bror. Vennen Steen E. Rasmussen har omtalt paradokset i hendes væsen: ”Jeg har aldrig mødt et menneske, der var så forpint og så tragisk som hun. Og jeg har aldrig mødt et menneske, der havde større munterhed og underfundighed.”

Karen var meget bibelkyndig, hvad hendes digtning afspejler. Men var hun selv kristen? En af hendes folk kaldte hun en medkristen, men har også sagt, at hun ikke var kristen. Hun var vokset op blandt unitarer med en Gud uden treenighed. Men en diskussion om kristen eller ikke-kristen kan stoppe. Hun valgte en kristen begravelse.

Karen Blixen døde 7. september 1962 og blev begravet i Rungstedlund under bøgen ved Ewalds høj. Det foregik efter hendes skriftlige ønske ved en kirkelig højtid, med jordpåkastelse af sognets præst, provst Wilhelm Dickmeis. Meget mod broderen Thomas Dinesens ønske, da han var ateist. De to havde en skarp ordveksling om begravelsen, men blev dog hurtigt forligt, refereret af Dickmeis i *Ondt vejr og godt vejr*. Det var Karen Blixens ønske, at der skulle tales over Davids salme 121: Jeg løfter mine øjne til bjergene: Hvorfra kommer min hjælp?

Bjergene var for hende Ngong Hills med Denys grav, kun ni kilometer fra farmen. Den elskedes.

Kristenliv i kirken – og udenfor

– tanker ved en mærkedag

”Fager er Lien, aldrig synes den mig skønnere end i dag. Jeg tror jeg vil blive” – sagt af islændingen Gunnar til Hlidarende i *Nials Saga*, da han skulle ud på en lang rejse.

Det forstod jeg helt, da jeg for 20 år siden måtte sige farvel til arbejde, præstegård og Sande-rums dejlige gudshus. En kirkes budskab bygges på fast grund, Bogen, Bibelen. Derfor er det ord fra den gamle bog, der læses ved gudstjenesten, ikke tanker hentet fra Grundtvigarkivet. Den gamles tanker rækker ikke til, hvor det virkelig gælder. Men til salmer, som et vidunderligt supplement til Bibelordet, er Grundtvig uundværlig.

Meget af kærligheden til kirken er arv. Far og mor var i kirke mindst hver anden søndag. Gående, ingen bil eller cykel. Langt tilbage måtte mor sælge cyklen for at få pengene til at slå til.

Fra landbruget skiftede jeg til teologien. Den svenske biskop Nils Bolander skrev i 1959 bogen *En lykke at være præst*. Jeg er enig. Her er mange muligheder for at møde mennesker, både i glæde og sorg, og dele evangeliets budskab med andre – og ovenikøbet få penge for det! Men lykke er aldrig en stribe solskinsdage. Det kendte Nils

Bolander også: ”At være præst er langt fra altid at leve på forklarelsens bjerg. Vor Herre har aldrig givet byggetilladelse til præstegårde på Tabor”. Skuffelse over ikke at slå til, måske med aflyste gudstjenester, er tungt. Men ensomhed har jeg aldrig kendt til. Præsten er jo velkommen i langt de fleste hjem i sognet.

Men det skal understreges, at der kan også leves et kristenliv uden kirkegang. Jeg nævner tre mænd som eksempler. Da jeg engang skulle foretage en begravelse, mødte jeg en overrasket familie. I den dødes gemmer lå der mange optegnelser om hans liv med Gud med bønner og mange års dybe tanker. Men det vidste familien intet om. Det havde været hans livs hemmelighed, måske også smerte, han ikke kunne dele med andre. Alligevel levede han med Gud i sit indre.

Jeg nævner to andre kristne, der heller ikke gik i kirke. Den ene er svenske Dag Hammarskjöld, departementschef som 29-årig. FNs generalsekretær 1954-61. En strålende begavelse, kaldet en politisk Einstein. Ved sin død efterlod han en dagbog, *Vejmærker*, som er kaldt verdens forunderligste. Her er intet fra centret på 38. etage i FN-bygningen, intet om konferencer med verdens mægtige, intet om vigtige afgørelser, som han var med til at træffe om Suez i 1956, intet om hans mange rejser jorden rundt. Men alt samler sig om hans rejser ind i sig selv. I denne tid hører vi om præsident Obama, som fik sin Nobelpris for tidligt. Også Hammarskjöld modtog Nobelpri-

sen, men for sent. Han fik den først efter sin død. På vej til en fredsmission i Congo 21. september 1961 styrtede hans maskine ned, sandsynligvis sabotage udført af en af de stridende parter, han skulle forhandle med. På kirkegården i Uppsala har jeg stået ved hans beskedne flade gravsten.

”*Vejmærker*” – skrev Hammarskjöld, – ”er en slags ”Hvidbog” over mine forhandlinger med mig selv – og Gud”. Døden er også meget omtalt i dagbogen. Havde han en anelse om en brat forsvinden?

”I morgen skal vi mødes, døden og jeg. Han skal støde sin væрге i en vågen mand. – Men hvor svider ej mindet om hver stund, jeg svindler bort.

Dæmonerne kommer ubudt, når huset står tomt. For andre gæster må du pænt lukke døren op.

Du kan ikke lege med dyret i dig selv uden at blive helt dyr, lege med løgnen uden at miste retten til sandheden, lege med grusomheden uden at miste sindets blidhed.

Den der holder sin have ren, reserverer ikke en plet til ukrudtet.

Gud dør ikke den dag, vi ikke længere tror på en personlig Guddom, men dør den dag, livet ikke mere gennemlyses for os af den evigt fornyende gave i underets glans fra kilder hinsides al fornuft.

Giv mig et rent sind – at jeg må se dig, et ydmygt sind – at jeg må høre dig, et kærligt sind – at jeg må tjene dig, et troens sind – at jeg må forblive i dig.

Vejen, du skal følge den. Lykken, du skal glemme den. Kalken, du skal tømme den.

Smerten, du skal skjule den. Svaret, du skal lære det. Facit, du skal bære det.”

Dag Hammarskjöld holdt af Thomas af Kæmpis *Kristi Efterfølgelse*. Det kammede over hos en af hans kritikere Olaf Lagerkrantz, der mente, at Hammarskjöld ”led af et religiøst, et patologisk overmenneskekompleks, så han sigtede på at blive ny Kristus”. Ateisten Lagerkrantz kunne ikke døje Hammarskjöld gudstro.

Fra *Vejmærker* fører mange spor ind i religionens vide verden, men ingen af de 600 nævner kirke og gudstjeneste. Da han ikke var kirkesøgende, anede selv nære venner ikke, at han var troende kristen.

Forfatteren Tom Kristensen var trods alt også troende kristen, men han kom sjældent i kirken.

Ved en græsklædt skrænt på Thurø kirkegård ved Svendborg ligger forfatteren og litteraturkritikeren Tom Kristensen, som også var kristen uden meget kirkegang. Han var født i 1893, cand.mag. i 1919, og året efter debuterede han med *Fribyterdrømme*. Skønt han var med i ”Årgangen, der måtte snuble i starten” fulgte en hurtigt stigende karriere med anerkendt forfatterskab og ansættelse på Politiken som det foreløbige højdepunkt. Men menneskeligt snublede han, ægteskabet brast. Drukkenskabene tog til, villigt hjulpet af to digtervenner. Efter afsked med bladet var han 2½ år i

Hornbæk og skrev, i afholdenhed, nøgleromanen *Hærværk*.

Hærværk blev hårdt trakteret af danske anmeldere. Hans Brix: En skuffelse. Men Norge roste den. Knut Hamsun kalder i et brev bogen ”En genistreg og et kæmpeværk”. I 1931 vendte Tom Kristensen tilbage til Politiken, hvor han blev et af århundredets fineste litteraturanmeldere.

Troen har været der hele tiden, siger Tom Kristensen, også i *Hærværk*, men i svækket form. I 1946 flyttede han til Thurø, træt af sjusser og cafe-liv. I en samtale med Erik Rostbøl i 1954 kommer Tom Kristensen ind på sin gudstro: ”At Gud virkelig er til, erfarede jeg først – da det hele gik ad helvede til. Jeg mener ganske konkret og for mig personligt – jeg går ikke til alters, jeg tør ikke, for jeg tror virkelig på det, også ganske konkret. Jeg tror på den fuldkomne forvandling (i nadveren). Det er forresten også sjældent, at jeg går i kirke. Jeg er bange for at præsterne tager troen fra mig”.

I en samtale i 1969 siger han med blufærdig undertone: ”Jeg tror oprigtigt, at Jesus Kristus er Guds søn, og det er en stor ting at nå frem til, når man er en gammel realist som mig”. Han var stadig kættersk, forståeligt med hans kaotiske fortid.

Græs er hans kristne digt. Han ligger på jorden og ser stråene som kirketårne, der venter på ham:

”Inde i stråenes dæmrende haller er der en stemme, som vågner og kalder et stigende kommer du nu, kommer du, kommer du, kommer du nu, du nu.

Og som et svar toner en klar, underbar, drengeklar stemme i mig:

Endnu ej nej! Endnu ej nej! Men når mit vanvid er omme, når mine drømme om storhed er omme, da vil jeg komme, da vil jeg komme, da er jeg lille og lykkelig nok.”

Tom Kristensens sidste år på Thurø randt stille hen, kun lidt skrev han. Tyngede ord som skibskatastrofer, brændende byer og asiatisk i sit vælde er angsten kunne tangenterne ikke tage, for han var på vej til at være ”lille og lykkelig nok.”

Til begravelsen 1974 valgte han Brorsons ”Her vil ties, her vil bies”, som *Græs* er inspireret af. Brorson og Tom Kristensen kendte begge længslen, Brorson higede efter Himmeriges herlighed. Digteren længtes efter at kende Guds mening med Tom.

Trykt i Udfordringen 17. marts 2010/11

Søren Kierkegaard og Georg Brandes

– med en ukendt side af Brandes.

To giganter i dansk litteratur satte spor som mange fulgte. Men de var så forskellige, som de kunne være. Søren Kierkegaard brugte hele sit liv på at tjene Kristus, mens Brandes i et brev til forældrene skrev: ”Jeg hader kristendommen ind til marven af mine ord.”

Kunne der være en forbindelse mellem to så forskellige? Ja, ganske vist var Søren Kierkegaard død i 1855, men Brandes oplevede som ganske ung i 1861-63 en religiøs frigørelse, grebet af filosofiens skrifter.

Brandes’ dagbøger er kilden til at forstå deres forhold:

1861 27/10. ”Jeg er lykkelig. I de 14 dage, der er gået, er en forandring hengået i mit indre. Jeg har lært at bede til Gud, lært at knæle og strække mine hænder mod stjernehimlen. – først og sidst jeg har fundet fred og ro i mit indre, jeg er blevet en kristen. Jeg har søgt hvile, og jeg har fundet hvile og salighed i bønner, har kæmpet, særlig med mig selv, og Gud har været mig nådig, – læst to kapitler i Mattæus. Jeg har fået usigelig salighed, knælet og bedt til Gud og vinder derved styrke.”

18/11. ”- Er han ikke Danmarks, eller verdens største mand? Og dog, Gud bevare mig for ham, så kommer jeg aldrig til at leve. Det er i alt fald pudsigt nok, at man må studere filosofi for at forstå ham.”

18/12 ”Kierkegaards *Sygdommen til Døden* har en enkelt dag slået mig hele existensens rædsel.”

Efter en krise i 1862 er Brandes’ kristentro svindende. Det ses af udtrykket ”Mennesket er et dyr”.

I *Levnede* skriver Brandes: ”Det var mig magtpåliggende at gøre mig selv og andre rede for det blivende og forgængelige hos Danmarks største religiøse tanker og første prosaist. Jeg havde den betingelse for værdsættelse af ham, at jeg engang var gået helt op i ham, så jeg kendte ham ud og ind, og denne anden, at jeg længst var frigjort fra hans indflydelse.”

Men Brandes slap ikke fri fra Søren Kierkegaard. A.B. Drachmann skriver i *Festskrift til Georg Brandes* i 1910: ”I den unge Brandes’ værker er der en tydelig påvirkning af Søren Kierkegaard.”

I 1877 udsendte Brandes *Søren Kierkegaard*. Professor Paul v. Rubow anmeldte den rosende: ”Bogen om Søren Kierkegaard er ikke blot den mest og objektive, indtrængende, Brandes havde skrevet, men også den mest intime af alle hans arbejder”.

Brandes omtaler i bogen, at meget af Søren Kierkegaards polemik var forældet, ligesom han

nævner filosofens bemærkning om, at der ikke gives et geni uden vanvid!

Brandes tager tre ting frem, som satte dybe spor i Søren Kierkegaards digtning: Hjemmet, hvor faderen lærte ham lydighed, den brudte forlovelse med Regine Olsen, samt bladet *Corsaren* som aftegnede Søren Kierkegaard med aflange bukseben, der gjorde ham til skydeskive for hobens hån.

I omtalen af Søren Kierkegaards litterære værker var også *Øjeblikket*, hvor Brandes hentede et arsenal af skældsord til sine angreb på Kirke og Kristendom.

Rubow afrunder sine tanker om Brandes’ *Søren Kierkegaard*: ”Der er i denne bog enkelte udtalelser, som viser, at billedet af Søren Kierkegaard har mistet sin profetiske storhed. Søren Kierkegaards selvrådighed virker nu skræmmende på hans fordoms elev.”

Brandes tid gik mod hæld. ”Jeg er færdig med verden. Tænker ikke, læser ikke, skriver ikke.” En bog huskede han dog. Paul v. Rubow, der kendte Brandes-familien godt, skriver, at Brandes altid havde Søren Kierkegaards *Sygdommen til Døden* i kufferten og ikke læste andet de sidste 14 dage af sit liv. Hvad var der her, der greb Brandes som 19-årig og fulgte ham til det sidste?

Udtrykket ”*Sygdommen til Døden*” er fra Johannes evangeliets 11. kapitel. Lazarus, Jesu ven, var alvorlig syg. Jesus kommer og siger straks: Denne sygdom er ikke til døden, men Lazarus dør

alligevel. Tog Jesus fejl? Nej, han vidste, at Lazarus kunne genopstå.

Det er fortvivlelsen, som er nøgleordet i ”Sygdommen til Døden.” Man kan prøve at flygte fra sig selv ind i flokken og blot blive et nummer. Men dette ikke at ville være sig selv er syndens væsen. Trods det syndige menneskes totale afmagt overfor Gud, er det alligevel ansvarlig for at træffe et valg, og netop det personlige valg er afgørende for Søren Kierkegaard.

I indledningen siger han: ”Kun den kristne ved, hvad der forstås ved Sygdommen til Døden.” Han fik som kristen et mod, hvilket det naturlige menneske ikke kender – dette mod fik han ved at lære frygt for det endnu forfærdelige. På den måde får et menneske altid mod, når man frygter en større fare, var det som, var de andre ikke er til. Men det forfærdelige, den kristne lærte at kende, er Sygdommen til Døden

Søren Kierkegaard psykologiske mesterværk er ikke nem lektur. Det gav aldrig Brandes ro. Og dog var det Søren Kierkegaards tanke, at skriftet skulle være en åndelig lægebog. Undertitlen var jo ”Til opbyggelse og opvækkelse”.

Gertrud Rung, der var Brandes’ sekretær, hjælper og nære veninde fortæller i *GEORG BRANDES i samvær og breve* om hans sidste timer. Kræfterne var små. Brandes rakte hånden ud mod mig:

Kom i den sidste nattevagt
i en af mine kæres dragt
og sæt dig ved min side.

Brandes udelod resten af verset fra salmen *At sige verden ret farvel*.

I 1925 som 83-årig udgav Brandes *Sagnet om Jesus*, et mislykket litterært forsøg på at svække Kristustroen.

Forfatteren Jørgen Knudsen skrev i 2008 biografien *GB* med kapitlet *Opgøret med Kristendommen*. Døde Brandes som ateist, hvad Knudsen synes at mene, uden dog at gå i dybden? Nej, med *Sygdommen til Døden*, gennemvævet med kristne tanker, på natbordet ved dødslejet, må Brandes have været et stykke hen ad Kristendommens vej.

Georg Brandes døde 19. februar 1927. Efter hans ønske blev asken strøet i den frie natur. Gåden, hvordan det var at leve et åbent irreligiøst liv udadtil og et andet religiøst mærket indre liv, var en hemmelighed, der forsvandt med hans støv i Dyrehaven.

Jesus og Barabbas

– før påske

Røveren Barabbas ved vi kun lidt om, men i bogen *Barabbas* fortæller den svenske nobelpristager Per Lagerkvist levende, hvordan han oplever Barabbas, så levende tegnes røveren, at man kommer til at holde af ham.

I Jerusalem på Golgata-højen herskede travlhed. Tre mænd naglet på korspælen, forsvarligt, som var der fare for, at de skulle springe ned og flygte. Den smertefulde dødskamp begyndte. Soldaterne, som skulle være der, så det som et skuespil. Nogle kvinder var der frivilligt for at være nær Frelseren i hans sidste timer. Lidt længere henne stod Barabbas, kendt som en berygtet røver, sværtbygget og med rødlig hud og sort hår. Også øjnene var mørke og lå dybt som om blikket ville gemme sig.

Barabbas kunne ikke rive sine øjne fra manden på det midterste kors, som han aldrig kunne glemme Ved påskehøjtiden plejede Landshøvdingen at frigive en fange, som mængden ønskede. Pontius Pilatus fulgte traditionen og råbte ud over skaren: ”Hvem ønsker I, at jeg skal løslade jer, Barabbas eller Jesus, som kaldes Kristus?” Overtalt af ypperstepræsterne og de ældste forlangte folkehoben Barabbas fri og Jesus henrettet.

Barabbas var plaget af tvivl fra dengang, han så den uskyldige Jesus på det kors, som var beregnet

til ham selv, den skyldige. Der var noget mærkeligt ved manden på korset, der som en magnet havde draget ham ud til Galgebakken, hvor han oplevede Jesu død. Efter begravelsen var Barabbas blevet en anden. Han hørte rygter om, at den korsfæstede var opstået fra de døde på den tredje dag. Han troede det ikke, men gik alligevel ud til graven.

Barabbas opsøgte kristne, der samledes efter Jesu død. men han blev skuffet, da de afviste ham: ”Vig bort, du fortabte,” råbte folk, når de genkendte ham. Han følte sig heller ikke hjemme hos de tidligere fæller, som han havde været anfører for. De havde ikke brug for ham.

Barabbas var fri, forlod modstandsfolkene og gik bort, hvorhen vides ikke. Der er gået 15-20 år og Barabbas er blevet slave i den romerske statholders hus på Cypern. Forinden havde han i nogle frygtelige år været i Roms kobbergruber på øen. Et under at han overlevede dette helvede, og kunne vende tilbage til livet. Den kristne armenier Sahak var også slave i statholderens hus. Skønt Barabbas og Sahak ikke havde meget til fælles, var de sammen, både i fritid og når de spiste, måske fordi de havde været lænket sammen i gruberne. En dag blev de kaldt til forhør hos statholderen, der fattede mistanke.

Da forhøret begyndte, tog statholderen Sahaks slaveskilt i hånden og mindede ham om, at Roms bomærke betød, at han tilhørte staten. Statholderen vendte skiltet og læste indskriften

Jesus Kristus. ”Hvem er det?” spurgte han. ”Det er min Gud,” svarede Sahak. Romeren sluttede forhøret: ”Vi må have klarhed: Tilhører du staten eller ikke?” ”Jeg tilhører Herren min Gud,” sagde Sahak, som fik en frist: Hvis du afsværger din tro, skal der ikke ske dig noget. Men det ville Sahak ikke og var dermed dømt til at korsfæstes. På romerens spørgsmål om Barabbas også troede på Kristus, svarede han, at han overhovedet ingenting troede på, selv om han gerne ville.

Efter sin afsked flyttede prokuratøren til Rom for at sole sig med sin optjente formue. Han tog nogle slaver med sig og i et anfald af velvilje, også Barabbas. Rom var for mange en åbenbaring af en ny verden, men ikke for Barabbas. Den larmende verdensstad blev aldrig virkelig for han. Han følte byen som det dødsrige, der også var inde i ham selv. I sin ensomhed tog han en dag ud til Via Appia og gik ned i katakomberne, hvor han ville møde kristne, men han traf ingen. Da han kom tilbage til byen, søgte han en sen aften i et desperat forsøg på igen at se nogle kristne.

Men da sket er noget, der fik ham i ustyrlig ekstase. Et hus brændte og pludselig var der ild overalt. I forvirringen hørte Barabbas et råb: ”Det er de kristne, det er de kristne!” Sådan må det være, anede Barabbas: Det er de kristne, som sætter ild på Rom! Sætter ild på hele verden. Mesteren havde jo sagt, at han ville kaste en ild på jorden, og der skulle komme en ny Himmel og en ny jord. Manden på korset, tænkte han, var kommet

tilbage for at frelse mennesker og tilintetgøre verden, som han havde lovet. Nu viste han sin magt, og han, Barabbas, ville hjælpe ham. Barabbas, den fortabte broder fra Golgata, han ville ikke svigte, ikke denne gang. Han greb et brændestykke og slyngede det ind i et hus og styrtede videre for at sprede ilden. Alt var et uoverskueligt ildhav: ”Se, hans rige er kommet, se hans rige er kommet!” Men Barabbas tog blodig fejl. Det var kejser Nero, der anstiftede branden, da han ville have gamle huse væk og nye bygget. Han udsprede rygten om, at branden var de kristnes. Barabbas blev arresteret, og stillet for retten, da han var grebet på fersk gerning. Efter forhøret blev han ført ned til de fængslede kristne, som talte om branden og den skæbne, der ventede dem. Da en fangevogter kom ind, fik han øje på Barabbas og udstødte en skraldende latter.

”Der sidder han, den skøre fyr, som løb rundt og stak ild på Rom, den idiot, og så siger I kristne, at det ikke var jer, der gjorde det, I løgnere!” De andre så bestyrkede på Barabbas: ”Han kan ikke være kristen,” mumlede de. Men så viser vogteren dem Barabbas plade, med et overstreget Kristus Jesus på. En ærværdig ældre, apostlen Peter, forsvarede Barabbas: ”Han er et ulykkeligt menneske, og vi har ingen ret til at dømme ham. Vi er selv fulde af fejl og brist.”

De dødsdømte førtes ud til korsene ved vejen, lænket sammen to og to. Da der ingen makker var til Barabbas, måtte han gå sidst i flokken. Derfor

kom han til at hænge yderst i den lange række af korsfæstede, der også talte apostlen Peter.

Lagerkvist var en tvivler, en ”gæst hos virkeligheden”, som han kalder sig i sine erindringer. En troende uden tro, splittet mellem gudsfred og livsagst. Han huskede sit fromme barndomshjem i Småland, men kunne ikke dele dets ånd. Lagerkvist ser ikke Barabbas som en mislykket stakkel, en vrangmaske i Vorherres strikkesæt, men som et moderne menneske, et spejl af sig selv – og andre usikre, der ikke fandt ind i et kristent fællesskab. Barabbas kredsede hele tiden om Jesus, ligesom Lagerkvist har det religiøse vævet ind i sine bøger. Med længslen efter tro og søgen efter mening med livet, hører Lagerkvists Barabbas lige så meget hjemme i det 21. århundrede som i hans eget.

Ved skumringen var folkene fra Golgata borte, trætte efter den lange fredag. De korsfæstede var døde. Dog åndede Barabbas endnu. Da han mærkede døden nærme sig, den som han altid havde frygtet, sagde han ud i mørket: ”Til dig overgiver jeg min sjæl.” Og derefter opgav han ånden.

Mørket havde altid tryllebundet Barabbas, tit efterfulgt af lysskær. Da han under døds kampen stirrede ud i mørket, var han da alene i det kulsorte, eller så han Frelseren bag mørket, badet i lys som var påsken begyndt? Lagerkvist har vist ment det sidste.

Tyrkiet

Skal 70 millioner muslimer i EU?

Tyrkiet er et land med stor indflydelse, hvad kunne ses ved forhandlingerne om Fogh Rasmussens kandidatur til stillingen som NATO's generalsekretær.

Det vakte også stor opmærksomhed, da det konservative Folkepartis tidligere formand, Bendt Bendtsen, meldte sig som klar modstander af tyrkisk medlemskab i EU. Såvel statsministeren som udenrigsministeren og andre fra eliten er tilhænger af tyrkisk medlemskab, der også er regeringens officielle holdning, men afgjort ikke befolkningens, netværket mangler. Også dette blads Leder gik 3. maj ind for tyrkisk medlemskab. Der sidder et udvalg, som skal gøre Sisufosarbejdet at klæde Tyrkiet så klædeligt på, at det kan blive fuldgyldigt medlem. Den tyske rigskansler Angela Merkel er modstander af tyrkisk medlemskab og foreslår, ligesom Bendtsen, et såkaldt privilegeret partnerskab. Det er Løkke Rasmussen modstander af. Uden at gå statsministerens ære for nær kan vist fastslås, at rigskansler Merkel i sin politik har vist et videre udsyn og større erfaring end den nyslåede statsminister, og derfor værd at lytte til.

Tyrkiet har en rig kulturel arv og fine bade-strande. Er det blot fordomme, som modstan-derne af tyrkisk medlemskab er hildet i?

Nej, det er klar realisme. Tre ting skal nævnes:

1: Tyrkiet ligger ikke i Europa og skulle derfor logisk på forhånd være udelukket fra medlemskab af EU.

2: Tyrkiet overholder ikke elementære menneskerettigheder. Med en enkelt undtagelse har der ikke kunne bygges kirker i Tyrkiet. hvor det er svært at være kristen, mord forekommer også. I den del af Tyrkiet, der tidligere hed Lilleasien ligger hundredvis af kirkeruiner. Under og efter apostelen Paulus rejser blev mange kristne. Men sværd og undertrykkelse var effektive midler til at udrydde dem. Det er en islamisk drøm at erobre Europa, så kirketårne erstattes af minareter, som det ulykkelige skete med kirkegiganten Hagia Sofia i Istanbul i 1452.

Ved evt. medlemskab ville Tyrkiet med over 70 millioner indbyggere blive det største land i EU. Med sin overvejende muslimske befolkning kunne Tyrkiet blokere ethvert forslag, der røkker bare et bogstav ved Koranen. Mange tyrkere og andre indvandrere, der allerede er her, skal ikke have deres rettigheder beskåret. Men et tyrkisk medlemskab vil sandsynligvis betyde, at mange flere strømmer hertil, så der bliver endnu en ghetto foruden Gellerup, Vollsmose og Nørrebro. Danmark kan ikke give flere fremmede en fremtid.

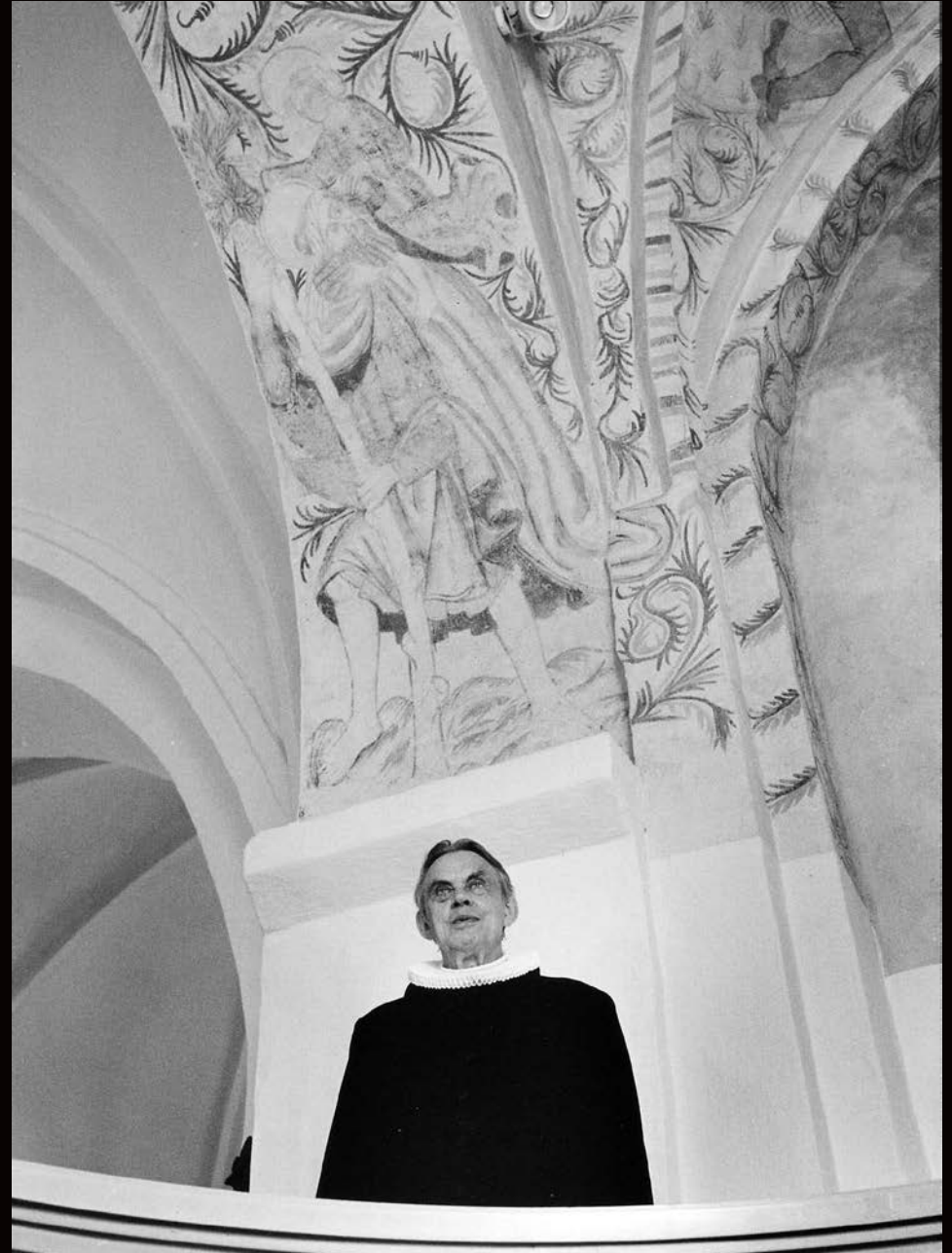
3: Tyrkiet vil ikke erkende det klokkeklare folkedrabet på armenierne, der skete under 1. verdenskrig. Mellem 1 eller 1½ million armeniere blev dræbt ved mishandling, drab og ikke mindst

under døds marchen ud af landet. I Tyrkiet er det en forbrydelse, der kan koste fængselsstraf at indrømme folkedrabet. Underkuelse af kurderne og erobringen af det nordlige Cypern skal også nævnes. Tyrkiet anerkender ikke Cypern.

Om folkedrabet siger udenrigsministeren: ”Det er regeringens opfattelse, at der er tale om et historisk spørgsmål, som det bør overlades til historikerne at besvare”. Hvorfor undgår han at svare på spørgsmålet om folkedrabet? Er det fordi folkedrabet alvorligt skader Tyrkiets chancer i EU? Kun Stig Møller kan besvare spørgsmålet.

Ordet vanvid kommer let på tungen, når talen er om tyrkisk medlemskab af EU, men da Løkke Rasmussen og Stig Møller og flere andre kendte har medlemskabet som deres hjertebarn, vil jeg alligevel ikke bruge ordet. Men jeg naive menneske forstår ikke, at de for en mulig økonomisk gevinst vil sætte den danske arv, kristentro, ytrings- og frihedsrettigheder på spil. Tyrkiets overgreb i fortid og nutid turde være en advarsel, der ikke skal overhøres.

Derfor må udvalget, der forhandler med Tyrkiet nedlægges. Hvem ved, måske kan det oplives om nogle årtier, hvis Tyrkiet får svøbt så meget middelalderligt, fundamentalistisk gevandt af sig, så et fællesskab med Europa giver mening.

Liglammet på kirkeloftet

Kong Harald – med tilnavnet Blåtand – ”gjorde danerne kristne” står der på den store sten ved Jelling kirke, som er kaldt Danmarks dåbsattest. Men foregik Danmarks kristning på én gang ved et kongebud? Nej, evangeliet var kommet hertil flere århundreder før, hentet hjem af vikinger og handelsfolk eller ført hertil af irske munk. Heller ikke var hele Danmark blev kristent ved kongebudet omkring år 960. Men kongens stolte ord gjorde det klart for landefyrster i nabolaget, at Danmark var et kristent land, som skulle respekteres. Men religionen slipper ikke let sit tage i gamle dyrkere. Nede i folkedybet var der mange levn, helt fra Odins og Freyas tid – fortalt nærmere i Fyns Stiftsbog 1993.

Så sent som i 1800-tallet var der udbredt overtro, hvor også kirkelammet spillede en vigtig rolle. Det kan ses af nogle optegnelser, som skolebestyrer og museumsinspektør H. Rasmussen, Odense, har nedskrevet om sin barndom i Sanderum 1850-60:

”Der var hos såre mange ingen tvivl om, at oppe på kirkens loft boede kirkelammet, der gerne viste sig om natten, som et trebenet lam, når en eller anden der i byen skulle dø. I vor nabogård

vendte den ene lade ud mod vejen lige over for kirken. I gavlen var der en luge, eller rettere, der var kun hullet og grunden til, at der aldrig var luge eller dør, blev af mange troet at være den, at kirkelammet her havde sin gang igennem om natten, og at det ville gå gården ilde, om det fandt vejen spærrer. Sikkert er det, at under hele min opvækst har jeg ingensinde set hullet lukket. Hver nytårsnat måtte degnens pige gå op på kirkehvelvingen med rent halm til lammet. Jeg har selv set strået”. Fra andre kirker nævnes, at halmen ved årets slutning var slidt, at det lignede hakkelse!

En dag fortalte jeg museumsinspektørens beretning til vor kirkegårdsleder Villy Knudsen, som kommenterede: ”Så er der noget jeg forstår bedre. For nogle år siden fandt jeg over kirkehvelvingen nogle beskadigede ben af et mindre dyr, som jeg smed ned i fyrrummet, hvor det lå et stykke tid, men de blev senere smidt ud, da rummet skulle gøres rent.” – Et bedrøveligt endeligt for lammerester, der dog havde prydet hvælvingen på egnens skønneste kirke! Bedre gik det for knogler, der blev fundet på Langeland. I Tullebølle kirke blev der i 1967 mellem nogle brædder på loftet i Tullebølle kirke fundet rester af et lam. Det var delvist ødelagt, men klovene var bevaret. I 1972 blev et lignende fund gjort i nabosognets kirke i Simmerbølle. Behjertede mænd mente, at de to kirkers lammerester måske var værd at bevare. Det bliver de også på Langelands Museum.

Lignende fund af kirkelam er gjort flere andre

steder, særlig på Fyn. Hvor gamle de fundne benrester er ukendt, men de er næppe så gamle som kirkerne, 800-900 år. Kulstof 14 metoder er ikke foretaget.

Fra Sødunge skole fortælles: En kone i Gestelev har fortalt, at en aften, da hendes bedstemoder var uden for huset, kom kirkelammet og strøg sig på hende. Da hun kjendte det, klappede hun det og sagde: ”Nå, kommer du nu og henter mig, din lille stakkel”, og det varede heller ikke længe, inden hun døde. Fra Lønborg kirke i Vestjylland berettes, at kirkelammet varslede død ved at ”hoppe omkring mellem gravene fra den familie, hvor dødsfaldet skal komme.”

En almindelig skik har været at anbringe dyr, også levende, ofte et lam, ved en gårds indgang. Dyret skulle være et slags offer, der skulle holde ulykker borte fra dem der boede i gården. Det er usikkert om derved kirker er nedgravet dyr. Men det vides ikke, om der er forbindelse mellem de nedgravede dyr og lammeresterne på hvælvingen.

Hvorfor har folkeoverleveringen husket kirkelammet, når fabeldyr som helhesten, basilisken og lindormen er glemt? Den sidste har Martin A. Hansen dog husket i *Orm og Tyr*. Når kirkelammet er husket, skyldes det navneligheden med et helt andet lam, Guds lam. Folketroens kirkelam har langt tilbage været sammenblandet med det oldkirkelige symbol, Jesus som Guds lammet, på latin Agnes Dei. Ud fra Det Gamle Testaments dybe tanker om påskelammet og Esajas 53 om

den Herrens tjeners lidelse som et uskyldigt lam, der føres hen for at slagtes, samt Ny Testaments tale om Guds lam, der bærer al verdens synd, fik Jesus som Guds lam en stærk stilling. På et alterbillede i Venedig ses de to røvere som mennesker, mens Frelseren i midten er afbildet som et lam.

Kirkelammet er også kaldt liglammet eller dødslammet, da dets komme i folketroen varslede en nær død. Frygt for dødslammet tyngede og har givet mange mennesker et liv i uvished. Når vil lammet komme til mig? Længe drev kirkelammet sit spil i folks tanker, men da Bibelens Jesus som Guds lam gennem århundrederne vandt frem, trængtes dødslammets uhygge tilbage, for i dag helt at være borte. Kirker gemmer ikke længere lammerester. De er, hvor de hører hjemme. På museum.

Påskeblomst, hvad vil du her?

Påskeliljen, kaldt bondeblomst, bruger Grundtvig til at tyde opstandelsens mysterium.

Påskeblomst, hvad vil du her? er en elsket påskesalme, skrevet 1817 som en del af et længere dramatisk digt, *Påskeliljen*, der har været opført på det kongelige Teater.

Påskeliljen er i dag en smuk blomst, ligesom rosen og liljen, drevet frem af dygtig havekunst. Men på Grundtvigs tid var den en forpjusket grøfteblomst, som Grundtvig ser som et billede på sig selv. Han blev senere det store navn, men det var han ikke, da salmen blev skrevet. Tidens vægtige prælater regnede ham for en lidt mislykket prædikant, der bare kom fra den lille landsby Udby. Særlig efter sin dimis (prøve) prædiken 1810, hvor der var en stærk kritik af den danske kirke, blev han en ener blandt teologer. Drømmen om en præstestilling i hovedstaden var langt borte. I København levede dengang en lidt sær person, der blev kaldt ”Jens Påskelilje”. Grundtvig var bange for at få et lignende øgenavn. Beskedent beskriver han sig selv;

Påskeblomst, hvad vil du her?
Bondeblomst fra landsbyhave,
uden duft og pragt og skær!

Hvem er du velkommen gave?
Hvem mon tænker du, har lyst,
dig at trykke ømt til bryst?
Mener du en fugl tør vove
sang om dig i Danmarks skove?

Påskeblomst, hvad vil du her? viser meget af Grundtvig, men endnu mere det, han stod for, den gamle tro på påskeunderet, opstandelsen, som mest blev taget til hjerte af de stille i landet, mens Rationalismen, datidens teologiske moderetning, omtydede opstandelsen, så den kunne forstås af den rene fornuft.

Påskan er kirkeårets største højtid, hvor liv og død brydes. Men Grundtvig måtte kæmpe hårdt for påskeunderet mod fornuftsdyrkelsen, som han mødte overalt.

Under vinterstorm og regn
sprang du frem i golde egn.

Påskeblomst, hvad vil du her? griber højtiden og giver den videre i et frisk, nutidigt sprog, kvikket op af Carl Nielsens betagende melodi.

Påskeunderet kan synes fjernt, foregået for 2.000 år siden i et land langt borte med en fremmed kultur. Den Jesus er dog ikke fjern, men mærkelig nær. Ved bisættelse og begravelse hører vi ved den dødes kiste, ikke kun ordene; Af jord er du kommet, til jord skal du blive, men også et tredje med løftet; Af jord skal du igen opstå. Den opstandne Frelser trækker dybe spor efter sig. Gud ske lov, at vi har

det faste ritual, der minder glemsomme kristne om, at døden, ikke har det sidste ord.

I salmens tredje vers møder vi tvivlen, som Grundtvig kun kendte alt for godt. Enkelte gange slog den så stærkt igennem, at han ikke vidste, hvad han sagde og gjorde.

Påskeblomst, men er det sandt?
har vi intet at betyde?
Er vor prædiken ej tant?
Kan de døde graven bryde?
Stod han op, som ordet gør?
Mon hans ord igen opstår?
Sprænger klart af gule lagen,
livet frem mod påskedagen?

Det splittede liglagen er tegnet på, at den døde har fået liv. I næste vers ser vi igen troen:

Kan de døde ej opstå?
Intet har vi at betyde.

Tanker herfra er hentet fra Paulus 1. brev til korinterne 15. kapitel. De gamle næsten tusindårige kirker blev rejst som synlige monumenter midt på de dødes have. Skulle de vogte gravene og vente på, at Jesus engang ved genkomsten vil kalde de døde til live? Måske, vi ved det ikke. Grundtvig satte sakramenterne meget højt. I vers 5 er Jesus usynlig til stede i nadveren med undere. Blot en dråbe vin fylder og giver kraft og nyt mod.

I sidste vers nævner Grundtvig endnu en gang, at Frelseren er opstået. Det er hverken fortælling,

digt eller naturlyrik, men sandhed, fakta ikke fiktion. Er det for meget at sige, at Bibelens beretning om opstandelsen skal forstås som var den skrevet til *Ugeskrift for Læger*?

Gnavet dog en lille tvivl i sindet, kan vi standse ved, at det største i tilværelsen, kærlighed, Universets tilblivelse, livets opståen og dets ende er gådefuld. Tanketrådene må hvile. Det gælder også opstandelsen.

Salmen ventede længe med at komme i salmebøger, fordi man mente, at den havde for meget Grundtvig, men betænkeligheder blev overvundet, og i 1953 kom den med i Den Danske Salmebog – 146 år efter dens fødsel.

Professor Christian Thodberg, der er en stor kender af salmer, har givet en samlet vurdering af Påskeblomst, hvad vil du her?; ”Salmen er fyldt med alle mulige billeder og associationer. Bag ved det hele lader Grundtvig også påskeblomsten blive et sindbillede på sig selv. På sine egne rødder i den gamle kristendoms jord og sin egen tro på påskeunderet”.

Jesus sejrede over døden, der i salmen er afbildet med sine magtsymboler;

Hvad er gravsegl, sværd og skjold
mod den Herre kæk og bold?
Påskeblomsten er her
Jesu skikkelse.
Glædelig Påske.

Kun Ånden formår

- tanker ved pinsen

Kun ånden formår, når den puster på leret, at skabe mennesker – sagt af den franske krigsflyver og forfatter Antoine Saint-Exupéry, mest kendt for *Den lille Prins*. Han var ikke en kirkekristen, hvorfor han næppe har tænkt på kirkefesten. Alligevel rammer han præcist pinsehøjtidens, som evangelisten Lukas malende fortæller i Apostlenes Gerninger kapitel 2:

”Da pinsedagen var kommet, var de alle samlede med hverandre. Da lød der med ét fra Himmelen en susen som af et vældigt åndepust, og den fyldte hele huset, hvor de sad. Og der viste sig for dem tunger som af ild, og de fordelte sig og satte sig på hver enkelt af dem. Og de blev fyldt med Helligånd, og de begyndte at tale i andre tungemål”.

Ilden og sprogfloret kan synes forvirrende. Den slesvigske maler Emil Nolde anbragte ildtungerne over disciplenes pander på sit fremragende pinsebillede, mens Grundtvig, vel rigtigere, lod dem være ved munden. Som i salmeverset:

Da sås der tunger som ild og glød,
Guds venner de fløj i munden,
på alle folks tunger Guds ord genlød,
mangfoldig, men ens i grunden.

Pinseunderet fik nogle til at gøre nar: De er jo berusede! Peters indvending er pudsigt: Nej, disse mænd er ikke berusede, det er jo den tredje time på dagen! Klokken 9. Hvis vi kunne have trukket apostlen side og spurgt, om det var uforståeligt, hvad han så og hørte, ville han forbavset svare: Nej, vi møder her opfyldelse af noget, ingen før havde set før. Vi kunne ikke forstå Jesu ord om Talsmanden, der ville komme og tage bolig i os. Nu oplever vi, at Jesus ikke er borte, men nu er han her på en ny måde.

Peter kunne være et brushoved, men ikke her. Der var profetisk glød i hans store pinsetale, der sluttede: ”Så skal da hele Israels hus vide for vist, at den Jesus, som I korsfæstede, ham har Gud gjort både til Herre og Kristus.” Nu så vennerne det i et nyt lys. Deres henrettede Mester var sandheden, og de selv som medskyldige i hans død. Det stak dem i hjertet, og de sagde: Brødre! Hvad skal vi gøre? Peters svar er kort og klart – som en prædiken skal være: Omvend jer og lad jer døbe, så skal I få Helligånden som gave. Masseomvendelser fulgte, 3000 fik dåben, som de huskede: ”Og de holdt fast ved apostlenes lære og ved fællesskabet, ved brødsbrydelsen og bønnerne,” det samme, som går igen i vor gudstjeneste.

Helligånden kan være ”den store ubekendte”, som Grundtvig siger i en salme. Rundspørger bekræfter, at mange har svært ved at forklare, hvad pinsen betyder. Forfatteren Martin A. Hansen har fortalt, at da han som meget klog 15-årig spurgte

sin mormor, om hun forstod, hvad hun læste i Bibelens salmer. Hun sagde: ”Jeg tror jeg forstår det, men jeg er bange for, at jeg ikke kan forklare det. Forstår man noget, kan man også forklare det, vedblev ungersvenden kækt. O, min dreng, sagde hun, Jeg ved kun, at når jeg læser, så drejer den hellige ånd det for mig, og så forstår jeg det.”

Når ånden med Saint-Exuperys ord puster til leret, sker der noget, en nyskabelse, en inspiration. Ånden er den usynlige, underfulde kraft, Guds ånde eller åndedræt, der befrier og giver alting liv. Hvad skal vi gøre? spurgte disciplene efter Peters tale. De blev sat i gang med uforknytt at bringe evangeliet videre. Men hvad skal vi gøre? Vi kan gå hen i kirken pinsedag – med forventning. I Gudshusets ro, langt fra travle, hjemlige gøremål, kan en vrimmel af tanker komme listende. Måske inspireres vi i stilheden til en opgave, kan vær et besøg hos en ensom, der længes efter ord, der lyser op i grå hverdage. Præstens prædiken kan være tynd og langt fra det levende ord. Men i Det Gamle Testamente nævnes kun fire store og tolv små profeter. Vi kan derfor ikke vente, at der hver søndag står en vismand på prædikestolen med vingedede ord og profetisk glød.

Mindre kan gøre det, da Gudstjenesten er fyldt med bønner, bibelord og sang, Det kan endda være, at nogle forstår evangeliet bedre gennem sangen end ved præstens prædiken! I pinsen møder vi Grundtvigs vidunderlige ”I al sin glans nu stråler solen” der vel er den mest danske af alle

salmer. Solens og sommerens betagende skønhed udtrykker symbolsk, hvor rigt livet med Gud er. Det er Grundtvigs store fortjeneste, at han får sagt, ja sunget, at kristentro er glæde. Pinsesalmen er stemt til fest:

I al sin glans nu stråler solen,
livslyset over nådestolen,
nu kom vor pinselilje-tid,
nu har vi sommer skær og blid,
nu spår os mer end englerøst.
I Jesu navn en gylden høst.

Kun Ånden formår at skabe det.
Glædelig pinse!

Stjernestunder

– fra Katedralen Hagia Sofias fald til barnet i Betlehem

Der skal altid hengå millioner af ørkesløse klotimer før et virkelig historisk øjeblik, en stjernestund oprinder.

Sådan skrev den berømte østrigske jødisk fødte forfatter Stefan Zweig i forordet til bogen *Stjernestunder* fra 1928, oversat til dansk i 1950. Gennem tolv beretninger peger han på dramatisk fortættede, skæbnesvangre timer, hvor en varig afgørelse fremtvinges på én dag, i én time, ofte i et enkelt minut. Nogle af den slags stjernestunder – jeg har brugt den benævnelse, fordi de er ”lysende og uforanderlige som stjerner stråler i forgængelighedens nat.”

Zweig fortæller medrivende om tyrkernes indtog i Byzans – Konstantinopel – i 1453, der gjorde kristenhedens største kirke, Hagia Sofia til en muslimsk moske. Den unge sultne Muhamed II, som ledede angrebet, havde gennemtænkt alt. I årevis havde han i vågne nætter og i drømme været optaget af den ene tanke, hvordan han kunne indtage den uindtagelige, udslette det uudslættelige. Byen var beskyttet af tykke mure. Han måtte skaffe stærkere kanoner, da det hidtidige skyts ikke kunne trænge igennem. Nye kanoner blev snart klar til brug. De belejrede vidste, at når

de bliver angrebet vil de ikke ret længe kunne yde modstand bag sønderskudte mure, hvis de ikke fik den hjælp, de ventede, men den udeblev. Heller ikke de lovede skibe kom til undsætning. Både paven og de vesterlandske kirker forholdt sig passive.

Den sidste messe i Hagia Sofia var uforglemmelig. Befolkningen, der ellers var splittet i religiøse stridigheder, samlede sig. Det er altid den yderste nød, der skaber uforlignelige scener af jordisk enighed. De hellige ikoner og relikvier bliver båret først i processionen, der går i gang. Bagved knæler tusinder ned, stumme og fuld af ærefrygt. Den ene efter den anden, kejseren først, træder frem foran alteret for at modtage troens trøst. Hele tiden bedes der. Den østromerske riges sidste messe, dødsmissen er begyndt. For sidste gang lever den kristne tro i den gamle katedral. Måske kunne byen være reddet, men et tragisk uheld, et af disse sekunder, som historien i sin uransalige vilje undertiden skaber, afgør med et slag Byzans skæbne. I muren er der en glemt dør, Kerkaporten, som tyrkerne opdager og derefter styrter igennem og overrasker indbyggerne, der må overgive sig. Dagen efter fjerner håndværkere alle tegn på den tidligere kristentro, altrene bliver revet bort og fromme mosaikker malet over. Hagia Sofias højsiddende kors, der i 1000 år har bredt sine arme ud for at favne al jordens smerte, styrtede ned med et dumpt brag. Det ydmyge kors måtte bøje sig for den mægtige Allah.

En advarende torden ruller ud over Europa, en skæbnesvanger tilintetgørende magt er trængt igennem den ulykkeligvis glemte dør. Beklagelser bringer ikke et tabt øjeblik tilbage, og 1.000 år kan ikke købe et øjebliks forsømmelighed tilbage.

Blandt Stjernestunder tæller Zweig også bedriften af løjtnant Rouget, der på en nat 1792 i en slags ekstase skabte *Marseillaisen*, der blev Frankrigs nationalsang, mens dens skaber blev sørgelig glemt. Senere dukkede forfatterens navn op, og han fik en æresplads i Invalidedomkirken ved siden af en anden tidligere løjtnant, Napoleon Bonaparte.

Begejstret omtaler Stefan Zweig de første ord, der lød over oceanet ved C. W. Field i 1858. Kablerne er nok til at forbinde jorden med månen. Siden opførelsen af Babelstårnet har menneskeheden i teknisk henseende ikke vovet noget mere grandios. For første gang går mennesketale fra Amerika til Europa. Zweig fortsætter: Nu forener to strenge (kabler) den gamle og den ny verden. Det, der i går var et under, er i dag blevet en selvfølge, og fra det øjeblik har jorden ligesom et eneste hjerteslag. Menneskeheden hører, ser, forstår samtidig hinanden fra den ene ende af jorden til den anden, guddommeligt allestedsnærværende, takket være sin egen skaberkraft. Og på grund af sin sejr over tid og sted, vil den nu til alle tider være skønt forenet. En betænkelse har Zweig dog, ”at menneskeheden kunne finde på at ødelægge denne storslåede enhed og tilintetgøre sig

selv med de samme midler, der har givet den magt over tingene”.

Sidst i Stefan Zweigs Stjernestunder kommer det plomberede tog, som førte Lenin til Rusland. Han var i 1917 kommet til Zurich, som i krigens virvar var blevet midtpunkt for tidens organisationer, politikere og forretningsfolk, som færdedes på de store steder, mens Lenin beskedent boede hos en lappeskomager og læste på biblioteket.

Da hørte han en dag, at zaren i Rusland var afsat, og en provisorisk regering, Dumaen var dannet og der gives amnesti for politiske fanger. Det var noget af det Lenin i mange år havde drømt om og kæmpet for i fængsler, i Sibirien og under landflygtighed. Lenin indleder forhandlinger med den tyske regering. En pagt bliver sluttet. Lenin og ledsagere kunne rejse til Rusland i et plomberet tog, hvor der hverken ville blive pas- eller personkontrol. En mindeværdig besked ventede ikke længe: ”Sagen ordnet på den ønskede måde”. Tyskland gav tilladelse til Lenins afrejse, fordi man regnede med, at han kunne skabe den revolution i Rusland, som ville afslutte landets krig. Den 9. april – en dag, vi også kender – rejste toget, ladet med århundredets farligste, mest resolute revolutionære fra Schweiz mod Rusland, hvor Vladimir Ilitsj Ulianov, som Lenin egentlig hed, blev modtaget af titusinder. *Internationalen* bruste, og den mand, der i forgårds boede hos lappeskomageren, blev grebet af hundredvis af hænder og løftet op på en panserbil. Talen, han holder, indleder hans

værk, der lægger et rige, en verden i ruiner.

Troen på Israels Jahve havde Zweig mistet, men han bevarede næsten til det sidste, troen på, at fornuften, humanismen og pacifismen, ja og Europas gamle kultur, ville sejre over ligegyldigheden. Han var i flere år den mest oversatte forfatter, særlig berømt gennem erindringsbogen *Verden af i Går*. Han ikke mere så kendt. Men en af hans tanker fik liv: Håbet om, at Europas lande ville slutte sig tættere sammen!

Men da han efter flugten til Sydamerika hørte om Hitlers mænds, grusomme hærgen, hvor de kom frem og andre ulykker fra hans gamle Europa, rejste han til Sydamerika, hvor han i Rio de Janeiro tog sit eget liv. Det som 900 kæmpende zeloter også gjorde på Herodes ørnerede, Masada, år 73, efter at de forgæves havde kæmpet mod Flavius Silvas romerske overmagt.

Men der er en stjernestund, som Stefan Zweig ikke har skrevet om, men det er gjort af den store svenske chefredaktør og forfatter Torgny Segerstedt, som nævner Jesus:

”Et nyfødt barn, født af en ugift kvinde i en fjern lille by i et fjernt lille land, og som 33 år senere døde en forbryders død på korset som ligemand med to røvere. Dette menneske er midtpunktet for millioner af menneske verden over, fra Polarhav til Ækvator.

Hvordan skal dette uforklarlige forklares. Mellem fødslen i Betlehem og døden på Golgata ligger et kort liv på 33 år uden nogen som helst af

de bedrifter, der ellers gør et menneske verdensberømt. Jesus var ikke en stor hærfører, ikke en genial opfinder, ikke en stor forfatter. Det eneste, Jesus skrev, var en linje, og den skrev han i sand. Alt det, der gør et navn stort i menneskers øjne, savnede Jesus. Og alligevel stråler Jesu navn over alle andre navne.”

Jesu fødsel overgår alle andre stjernestunder.
Velsignet jul!

Hvem ringer klokkerne for?

Overskriften er hentet fra en af Hemingways romaner. Bogtitlen er formet som et spørgsmål, som vi – langt fra bogens anliggende – vil prøve at svare på. Thi fra kirketårnet ringer klokkerne hver højtidsdag, som de har gjort i århundereder.

Nu ganske vist mest automatisk, men meningen er den samme. Men hvem ringer klokkerne egentlig for? Da de er Guds instrumenter, gælder deres budskab alle:

De ringer for *den glade*, som i kirkens stilhed kan få sagt tak for livets vidunderlige, men så ufortjente gave.

De ringer for *den nedbøjede*, der lider af savn, som ingen menneskemund eller hånd kan lindre eller stilne.

De ringer for *den rige*, som her bliver mindet om, at det gods, vi samler i kong Frederiks rige, ikke hjælper os i Guds rige.

De ringer for *den fattige*, som for en stund bliver løftet over hjemmets små kår og bekymringen for morgendagen.

De ringer for *den kloge*, som stilles overfor ham, der ikke først spørger efter hjernens klogskab, men efter den visdom, som kun fattes med

hjertet.

De ringer for *den enfoldige*, som i kirkens rum møder ham, der altid har været småfolks ven og hjælper.

De ringer for *den unge*, som er i tvivl om, hvor deres livsvej skal gå.

De ringer for *den gamle*, som her møder et budskab, der ikke kender tilælde eller død, men kan gøre alt nyt.

Klokkerne ringer --- de ringer *også for dig!*

Jeg, en immigrant

– i den nye tid

Mærkeligt, at jeg er en immigrant. Ordet immigrant betegner ellers en, der er kommet udefra, fra et fremmed land. Det er jeg ikke, alle mine forfædre er himmerlandske bønder, blandet op med enkelte smede. Men i overført betydning er jeg en immigrant, for jeg hører mest hjemme i tiden før 2. Verdenskrig, hvor der var sindigt gumlende køer og legelystne, springende føl på marken. Kul og briketter var ikke almindelige. Varme måtte hentes ude ved engstrækninger, ofte langt borte, hvor der blev gravet tørv. Hårdt var det – jeg taler af erfaring – i sommervarmen med en særlig tørvespade at dynde de tunge tørveklumper op på tørveslæden, der kørte tørvene ud til tørring, hvor de senere skulle vendes og tørres. Bedst husker jeg det festlige. Aldrig, selv ved det festligste selskabsbord, smagte maden så dejligt som når vi i frokostpausen, med sorte fingre, sad omkring den medbragt madkurv og spiste maden.

Skatten blev betalt på kommunkontoret. Husmødrene var hjemmegående til glæde for børn, men uden tak fra samfundet. En dronning var en, der var gift med landets konge, ikke en, der som nu, kunne gå foran! Den enfurede plov blev trukket af heste, hvor der nu kan være otte plove bag traktoren.

Det var 1945 med den alt ødelæggende atom-bombe, der satte skel, måske det største i historisk tid. Det fremmede tog fart i den følgende tid. Køerne efterlod tomme stalde, så man om sommeren kører over Fyn uden at se en eneste rød ko, der nu på grund indavl er blandet med andre racer. Hestene, der trak det tunge markarbejde og var gårdens stolthed, blev degraderet til at være fritidslegetøj for unge i modens rette ridetøj. Eller til piskende at jage rundt på væddeløbsbanen som tidsfordriv for spillelystne tilskuere. Maskiner, mekanik og elektronik sejrede, og lod romantikken tilbage.

Ateisten Jeppe Aakjær fortæller romantisk, men virkelighedstro:

Først bredte mor sit klæde,
Så ømt som nogen højtidsdug,
der måtte ingen træde
med sko i høstens rug.

Grundtvig fortæller i sin store *Høstsalmen* om markens frugt med aks og vipper, der kommer i lade som Guds gave. I den nye Højskolesangbog vil man forgæves søge efter en sang, der lovpriser en brølende traktor og dens imponerende formåen med kornets strå. Men kunstnerne har ikke taget maskinen til deres hjerte. En præmie burde udloves til den, der skriver den bedste salme, der lovpriser maskinens teknik som en gave ovenfra.

Der er andet jeg som immigrant i tiden ikke bryder mig om. Sproget er blevet forsimplet. Unge

sjusker med udtalen. så de taler forbi de ældre. Poul Reumert savnes. Hertil kommer, at sproget lider af den ”engelske syge”. Britiske udtryk sniger sig ind alle vegne, måske fordi dansk synes for fattigt. Men sprogmasteren Søren Kierkegaard led ikke af mindreværdskomplekser på det danske sprogs vegne: ”Jeg føler mig lykkelig ved at være bunden til mit modersmål – bunden som Adam var af Eva, fordi der ingen anden kvinde var.”

Fremmedheden møder jeg også i kunsten, hvor en slagtet gris på et museum får kunstkendere til at måbe af beundring over kunstens nye landvindinger. Kejserens ny klæder i nutidig udgave. Som en immigrant i tiden ser jeg også undrende, at en præst frimodigt bekender, at han ikke tror på Gud, opstandelse, evigt liv og kalder engle for bevinget fjerkræ.

Men vil nogle indvende, når du i den nye tid føler dig som immigrant, lever du da nu kun et amputeret, ikke et virkeligt, liv? Nej, jeg ønsker ikke den svundne tid tilbage, som var det en guldalder. Det kommer jeg senere ind på. Ligesom de fleste fremmede fra Tyrkiet og Palæstina er glade for at bo i det fremmede land mod nord, frem for at bo i deres land mod syd, har også jeg et godt liv og er lykkelig som immigrant at leve i den nye tid. Som de fleste ældre har jeg gode kår med flinke læger, sygeplejersker, hjemmehjælpere og andre, der sørger for velfærd. Kan jeg ikke selv rejse ud i den store verden, oplever jeg gennem TV stor kunst i teater; film, samt nyheder og meget andet,

som tidligere kun var forbeholdt rigmænd.

Øget ligeværd er jeg glad for, også gennem du-formen, som sidst i 1960'erne slog stærkt igennem, så megen kunstig højtidelighed forsvandt. Forskellen mellem rig og fattig er også blevet mindre. En ældre arbejdsmand, der for mange år siden boede i en fynsk landsby, jeg kender, har fortalt dette: Da hans datter engang gik hjem fra Odense, kom en gårdmand kørende og tog hende op i vognen. Men da han forstod, at hun var datter af byens eneste socialdemokrat, blev hun ubarmhjertigt sat af og måtte selv trisse resten af vejen!

Jeg kan beklage, at en rig landbrugskultur er fortid, men den havde en fattig underklasse af landarbejdere. Arbejdsløshedens dystre spøgelse fyldte meget i samfundet, hundredtusinder måtte under usle boligforhold leve af en karrig understøttelse. Mange bønder måtte gå fra deres gård. Fra min tid i Tinglev husker jeg bitterheden hos landmænd over ejendommen med den dyrebare jord, der måtte forlades. Det genvundne Sønderjylland blev ikke lykken for alle.

Lægekunstens mirakler er vigtige for glæden over den nye tid. Endnu i min barndom hærgede tuberkulosen. En nabodatter, min kusine, døde af sygdommen. Jeg glemmer aldrig, at jeg som dreng så den ellers glade pige ligge stille, hvid og kold. Jeg blev også som syvårig ramt af sygdommen i form af knogletuberkulose, som ikke var smitsom, men den kom dog til at præge mit liv.

Tuberkulosen er nu stort set udryddet herhjemme. Fire tidligere kysthospitalet for tuberkulose har for længst fundet anden anvendelse, også hospitalet i Juelsminde, hvor jeg var et år. I forvejen havde jeg været 8½ måned på sygehus. Alligevel oplevede en lykkelig barndom. Men jeg kan da ikke undgå at tænke på, at med nutidens lægemidler kunne sygdommen helbredes hurtigt – ikke først 60-70 år efter.

Penicillinen er et af 1900-tallets store opfindelser. Tidligere døde mange af lungebetændelse, som nu gennem vidundermidlet regnes for ret ufarlig. Mesteren fra Nazareth gjorde for næsten 2000 år siden mirakler, som fik venner og fjender til at stejle af forundring. Hvor mange der helbredes underfuldt i dag, ved ingen. Men jeg tror, ikke blåøjet, men realistisk, at det er samme Herre, der nu ad anden vej gør vældige under gennem videnskab og lægekunst. Nye hofter og knæ (dronningen!) Bekæmpelse af hjertesygdomme og meget andet. Mange hjælpemidler er kommet til, ikke mindst til øjne og øren. Menneskets skavanker er ikke forsvundet, men mildnet. Også med smertestillende midler for dårlig ryg og andre svagheder. At medicinindustrien tjener styrtende med milliarder, der nærmer sig åger, er der næppe noget at gøre ved.

Tidens tempo er forrygende, det er ikke alene stokkefolk, der må halse af sted. Også 50-60-årige er medindvandrere i den nye tid, rumalderen. Ældre må søge, ofte besværligt, at lære nogle af

computerens finesser, som børnebørn kender, inden de kommer i skole. Familie og venner betyder meget livet igennem, mest for immigranten, som hjælpes gennem samtaler med ligesindede. Jeg samler på venner.

Nej, jeg ønsker ikke den svundne til tilbage, men jeg er heller ikke fortryllet af den nyere tid. Når jeg ser, hvor meget tilværelsen er forandret i de sidste 50 år, vil jeg ønske, at der ikke må blive opfundet lige så meget i de næste halvhundrede år. Geniernes hjerner må gerne tage en lille hvil!

